

Benedek Elek és Sebesi Jób balladagyűjtésének problémái

Benedek Elek népköltészeti gyűjtőtevékenységével kapcsolatban gyakran visszatérő, központi kérdésként merült fel az általa gyűjtött folklórszövegek hitelességének problémája. Már életében magasra csaptak az indulatok mesegyűjtő/meseíró gyakorlata miatt, volt része lelkes elismerésben és durva, méltatlan támadásban, majd a viták elültével volt része az agyonhallgatásban, hiszen életében a szaktudomány alig-alig vett róla tudomást.

Utóélete ugyancsak ellentmondásokkal terhes. Korról korra változott Benedek Elek népköltészettel kapcsolatos tevékenységének megítélése, mint ahogy az is időről időre változott, hogy Benedek Elek hagyatékából mit fogadott el hiteles folklóranyagnak a magyar néprajztudomány. Hosszú ideig folklórgyűjtő munkásságának csupán azt a részét ismerte el, amely a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében, a *Székelýföldi gyűjtésben* jelent meg 1882-ben.¹⁸¹ Több mint fél évszázadnak kellett eltelnie, míg végre – Kovács Ágnes és Faragó József kutatásai nyomán – megindult egy tisztázó-újrértékelő folyamat, melynek során a mesegyűjtő-mesemondó Benedek Elek méltó helyet kaphatott a magyar népmese gyűjtőinek sorában.¹⁸²

A folklórgyűjtő Benedek Elek megítélése azonban mégsem jutott nyugvópontra: mire a szaktudomány rehabilitálta a mesegyűjtőt, akkorra újabb kifogás merült fel. Ezúttal nem a mesék, hanem a népballadák kerültek célkeresztbe: Vargyas Lajos úgy ítélte meg, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében közzétett Benedek Elek és Sebesi Jób által „gyűjtött” balladák nagy része hamisítvány vagy nem népi eredetű szöveg,¹⁸³ ezért balladamonográfiájában többségüket mellőzte. A *magyar népballada és Európa* című munkájának utószavában Vargyas számot vet azzal, *Ami a közlésből kimaradt*, s ebben úgy ítéli

¹⁸¹ KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1882. A továbbiakban: MNGY. III.

¹⁸² KOVÁCS Ágnes 1961; 1974; FARAGÓ József 1967; 1969; 2003.

¹⁸³ VARGYAS Lajos 1976 II: 793–795.

meg a Benedek–Sebesi-féle balladagyűjtést, hogy szép számmal találhatók benne nemcsak költött balladák, „soha máshol elő nem forduló, erőltetett tartalmak,”¹⁸⁴ de olyan népi szövegek is, melyekbe beletoldottak, kiegészítették a népballadák szellemétől idegen stílusban és modorban.

Érdekes módon Vargyas Lajos csak Sebesi hamisításairól beszél, holt a közös gyűjtésben nem jelölték meg, hogy kinek-kinek mi és mennyi a része. Benedek Elek legújabb monográfusa, Hegedűs Imre János úgy ítéli meg ezt a furcsa helyzetet, hogy Vargyas vagy nem akarta csorbítani a nagy mesemondó tekintélyét, „vagy pedig a közös anyag »költőjének« Sebesi Jóbot hitte”, s csak a prózai anyag kezelését tulajdonította Benedek Eleknek.¹⁸⁵ Megítélésem szerint ez az utóbbi feltevés a valószínűbb: Benedek Eleket az utókor prózaíróként tartja számon, verseiről vagy nem vesz tudomást az irodalomtörténet, vagy a maga helyén, az életmű periferiáján jegyzi. Sebesi Jób költői ambícióiról viszont vannak ismereteink, s még inkább arról, hogy Sebesi Jóbról igen hamar, még a 19. század nyolcvanas éveiben bebizonyosodott, hogy hamisított balladaszövegeket publikált az Erdélyi Múzeum-Egylet közlönyében.¹⁸⁶ Ebből kiindulva Vargyas Lajos magától értetődőnek tartotta, hogy a balladák hamisítója kizárólag Sebesi Jób lehetett. Következésképpen meg sem kísérelte elkülöníteni a két gyűjtő egyéni hozzájárulását a balladafejezethez. Mint ahogy annak sem tulajdonított különösebb jelentőséget, hogy mindkét gyűjtő közölt balladákat a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetén kívül is: néhány esetben mutatványt a készülő vagy a már megjelent kötetből – többnyire mindkettőjük neve alatt¹⁸⁷, néha pedig ki-ki a saját gyűjtéséből/terméséből hozott nyilvánosságra balladaszövegeket.¹⁸⁸ Ezek alapján, illetve a *Magyar Népköltési Gyűjteményben* feltüntetett gyűjtőpontok figyelembe vételével a továbbiakban megkíséreljük – legalább nagy vonalakban – elhatárolni Benedek Elek „gyűjtését” a Sebesi Jóbétól, s ennek fényében vázolni kinek-kinek az egyéni hozzájárulását és felelősségét a magyar népballadatermés gazdagításában vagy éppen hamisításában.

¹⁸⁴ VARGYAS Lajos 1976 II: 794.

¹⁸⁵ HEGEDŰS Imre János 2009: 190.

¹⁸⁶ L. SEBESI Jób 1888a, 1888b és a róla írt kritikát: SEBESTYÉN Gyula 1889.

¹⁸⁷ BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1880, 1881a, 1881b; SEBESI Jób 1880.

¹⁸⁸ BENEDEK Elek 1879; SEBESI Jób 1881a, 1881b.

Köztudott, hogy mind Benedek Elek, mind Sebesi Jób még székelyudvarhelyi diákoskodása idején kezdte a folklórgyűjtést, az Udvarhely környéki falvak esetében tehát mindkettőjük lehetséges gyűjtésével kell számolnunk. A Székelykeresztúr környéki településekről viszont (Nagygalambfalva, Martonos, Kobátfalva, Rugonfalva, Medesér) nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy Sebesi Jób gyűjtőterülete volt, lévén hogy Sebesi nagygalambfalvi születésű volt. Ugyanilyen megfontolásból az erdővidéki anyagot Benedek Eleknek tulajdoníthatjuk, valamint a felső-háromszéki Felsőtorjáról, Karatnáról, Volálból jelzett adatokat, mivel tudjuk, hogy Benedek Elek anyai nagybátyja Karatnán élt, s a fiatal Benedek Elek több alkalommal járt és hosszabb-rövidebb időt töltött nagybátyjánál. Pusztán földrajzi szempontokat véve figyelembe, úgy tűnik, hogy a *Székelyföldi gyűjtés*ben a nyolc erdővidéki és négy felső-háromszéki adat Benedek Elektől származik,¹⁸⁹ a kilenc Székelykeresztúr környéki balladát pedig Sebesi Jób szállította a kötetnek.¹⁹⁰ Vagyis a kérdéses fejezet negyvenkét balladájából tizenkettőt Benedek Eleknek, kilencet pedig Sebesi Jóbnak tulajdoníthatunk. Ez a mennyiség azonban csak fele a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében közölt balladáknak, a másik feléről földrajzi szempontok alapján nincs módunkban megállapítani, hogy kinek a gyűjtése, mivel vagy helymegjelölés nélkül jelentek meg, vagy csak a tájegységet tüntették fel (Udvarhelyszék, Háromszék, Csíkszék), illetve, ha pontosan meg is nevezték a gyűjtés helyét, egyformán szóba jöhetne mindkét gyűjtő (mint például a csíki adatok esetében).

A gyűjtők szerinti szétválogatásra további lehetőséget azok a balladaközlések kínáltak, melyeket a két gyűjtő külön-külön hozott nyilvánosságra az 1880-as évek elején, vagy évtizedek múlva, antológiába szerkesztve. E publikációk egy része arról győzött meg, hogy a gyűjtési hely alapján

¹⁸⁹ Az Erdővidékről közölt balladák a következők: 33. *Daniel Imre* (Vargyas); 40. *Kőműves Kelemen* (Kisbacon); 42. *Három árva* (Kisbacon); 49. *A hegyi tolvaj* (Erdővidék); 50. *Szolga Mária* (Vargyas); 62. *Kapitányné leszek* (Nagybacon); 64. *Molnár Gyuri* (Nagybacon); 68. *Sorozáskor* (Kisbacon). – Felső-háromszéki adatok: 39. *Kádár Kata más változatban* (Karatna); 54. *Váradi József más változatban* (Karatna); 61. *Teleki Évi* (Volál); 60. *Szócs Mária* (hely nélkül, de a balladában a „torjai nagy rét”-et emlegetik.)

¹⁹⁰ A Székelykeresztúr környéki falvakból közölt balladák: 30. *Bíró Máté* (Kobátfalva); 31. *Ugron János* (Rugonfalva); 31. *Ugron János más változatban* (Medösér); 36. *Királyúrfi* (Martonos); 37. *Görög Ilona* (Rugonfalva); 38. *Kádár Kata* (Nagygalambfalva); 45. *Kispál Imre* (Medesér); 48. *A rab legény* (Nagygalambfalva); 53. *Váradi József* (Székelykeresztúr).

történő elosztás lehet félrevezető. Jól példázza ezt Benedek Elek 1921-ben kiadott *Székely népballadák* című antológiája.¹⁹¹ A balladák forrását nem jelölte ugyan,¹⁹² de a kötet ajánló sorai szerint régi gyűjtésekből költött egy „bokrétát [...] a székely népballada-költészet legszebb virágaiból. [...] Aki ezt a bokrétát kötötte – vallja Benedek Elek –, e virágok egy részét maga gyűjtögette ifjúkorában, s keblébe rejtve hozta fel a székely havasok közül az anyaország szívébe. E néhány szál virággal indult »hódító« útjára a tizenhét éves gyermekifjú.”¹⁹³ A kötet harmincöt balladájából tíz származik a Benedek–Sebesi féle gyűjtésből, köztük olyanok is, melyeket a gyűjtési hely okán korábban Sebesi Jóbnak tulajdonítottam (30. *Bíró Máté* – Kobátfalva; 31. *Ugron János* – Rugonfalva; 37. *Görög Ilona* – Rugonfalva; 38. *Kádár Kata* – Nagyalambfalva; 53. *Váradai József* – székelykeresztúri változat), vagy nem tudtam egyik gyűjtőhöz sem kapcsolni (29. *A fogoly katona* – Csíkszentsimon; 44. *Kis Ilona* – Oláhfalva) Ezek szerint az *MNGY* harmadik kötetének további hét balladájáról tudjuk most már, hogy Benedek Elek nevéhez köthetők. Így a közös gyűjtemény negyvenkét darabjából tizenkilencről biztonsággal állíthatjuk, hogy azok Benedek Elek révén kerültek a kötetbe.¹⁹⁴

Minden bizonnyal nem ennyi a Benedek Elek gyűjtéséből származó szöveg, pillanatnyilag azonban nem áll módunkban többről bizonyítani, vagy akár csak feltételezni, hogy esetleg Benedek Elekhez lennének köthetők. Az azonosított tizenkilenc szöveg azonban – úgy véljük – elégséges ahhoz, hogy felülbíráljuk Vargyas Lajosnak kizárólag Sebesit elmarasztaló állítását.

Vargyas Lajos a Benedek–Sebesi-féle gyűjtésnek több mint felét – huszonöt szövegét – tartotta hamisítványnak, illetve manipulált/átírt szövegnek, s mint már utaltunk rá, Sebesi Jób nyakába varrta az egészet.¹⁹⁵ Azonosítási kísérletünk után be kell ismernünk, hogy a Vargyas által meg-

¹⁹¹ BENEDEK Elek 1921. – Az 1921-es első kiadás ma már könyvritkaságnak számít, alig elérhető. Ezért a továbbiakban az 1921-es első kiadás mellett hivatkozunk az 1941-es második, valamint az 1958-as romániai kiadásra is.

¹⁹² A *Vadrózsákból*, valamint a *MNGY* első és harmadik kötetéből készült a válogatás.

¹⁹³ BENEDEK Elek [1921]: 5; [1941]: 5.

¹⁹⁴ A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorszámozása szerint a következők: 29–31, 33, 37–40, 42, 44, 49–50, 53–54, 60–62, 64, 68.

¹⁹⁵ Vargyas szerint a következő szövegek népi eredetéhez fér kétség: *MNGY* III. 29–35, 41, 43–47, 50, 52–56, 59, 61, 67. sz.

nevezett és hamisítottak vagy átírtak tartott balladák közül tíz Benedek Elek számlájára írható.¹⁹⁶ Tulajdonképpen azonban csak nyolc terhes Benedek Elek gyűjtői lelkiismeretét: egyet közülük azért mellőzött Vargyas Lajos, mert katonadal (68. *Sorozáskor*), egyet pedig, a Váradi Józsefről szóló új stílusú balladás dal karatnai népi változatát (54. sz.) a valóban hamisításgyanus keresztúri változat árnyékában ítélte kidobandónak. Számolnunk kell viszont azzal is, hogy több olyan – Benedek Eleknek tulajdonított – szövegben is tetten érhetők a beavatkozás nyomai, melyeket népi eredetük folytán Vargyas Lajos nem utasított el.

Vargyas Lajos idézett művében azt állítja, hogy Sebesi Jób az *MNGY* harmadik kötetében „szinte ontotta saját szerzeményeit”.¹⁹⁷ A balladák azonban, melyekre utal, többségükben Benedek Elek műhelyéből kerültek ki. Annak igazolására, hogy Sebesi „néha csak egy-egy részt told bele a különben hiteles népi szövegbe”,¹⁹⁸ Vargyas csaknem kivétel nélkül olyan szövegekből idéz részleteket, melyek Benedek Elekhez köthetők: a *Falba épített feleség* kisbaconi szövegéből (40. sz.) vagy a *Csudahalott* Benedekféle változatából (37.sz.).¹⁹⁹ Sebesinek rója fel azt is, hogy „legtöbb darabja [...] elejétől végig népietlen stílusú, sajátos gondolkodású, társtalanul álló kitalálás”.²⁰⁰ Példaként egyebek között a *Kis Ilona* című (44. sz.) Benedek Elekhez köthető szöveget idézi. A „szájbarágós előadás”, „az egyedi, soha máshol elő nem forduló tartalmak”, „a strófikus forma hiánya”, „a kersett nyelv”, az „erőltetett népiesség” azt eredményezi – mondja ki Vargyas Lajos Sebesiről a szentenciát –, hogy már egy-két szövege elolvasása után is könnyen felismerhető a stílusa.²⁰¹ Azt is kizárólag Sebesi kontójára írja, hogy „ha valaki egymás után olvassa szövegeit, azokban is világosan felismeri sajátosságait, ahol kevesebb feltűnő népietlenséggel, de saját stílusában fogalmazott. Mellesleg – fűzi még hozzá Vargyas – azok is mindig teljesen egyedülálló darabok, mint *A fogoly katona, Bíró Máté*” (29–30. sz.),

¹⁹⁶ A kérdéses tíz szöveg a következők: 29–31, 33, 44, 50, 53–54, 61, 68. sz.

¹⁹⁷ VARGYAS Lajos 1976 II: 793.

¹⁹⁸ VARGYAS Lajos 1976 II: 793.

¹⁹⁹ „Jellemző, hogy a különben népi fogalmazású *Csudahalott* változatában – írja Vargyas Lajos – egyedül őnála hivatkozik a legény a lány karcsú dereka, gombos ajaka mellett még »gömbölyű farára« is!” (VARGYAS Lajos 1976 II: 794.) – Benedek Elek is érezhette ennek a bővítésnek a visszásságát: az 1921-es kötetben újraközölt balladából kihagyta ezt a részt.

²⁰⁰ VARGYAS Lajos 1976 II: 794.

²⁰¹ VARGYAS Lajos 1976 II: 794–795.

melyek bekerültek a későbbi antológiákba is.²⁰² Csak halkan jegyezzük meg, hogy az említett két ballada megint csak Benedek Elek alkotói közreműködésének köszönhető.

Közülük az elsőről, *A fogoly katonáról* jóval Vargyas megállapítása előtt kiderült, hogy Benedek Elek kompozíciója. Maga a szerző árulja el *Édes anyaföldem!* című önéletírásában. Tudott dolog, hogy Gyulai Pál, miután közlésre érdemesnek ítélte Benedek Elek és Sebesi Jób közös gyűjteményét, még a megjelenés előtt szemelvényeket mutatott be belőle a maga értékelő megjegyzései kíséretében a Kisfaludy Társaság 1880. decemberi ülésén. A bemutatott balladák olyan sikert arattak – emlékezik vissza Benedek Elek a Kisfaludy Társaságban történetekre –, hogy „az öreg Szász Károly mindegyre »felsikoltott«, mint Kazinczy Ferenc, ha új talentumot fedezett fel: szép! szép! ó, de szép! *A fogoly katona* hallása közben szinte elolvadt a jó öreg. Én meg állok, állok, kipirult, diadalmas arccal, hátul a padsorok mögött, s mosolygok befelé. Hátha tudnád, amit én...”²⁰³ Ez a félbehagyott mondat sejteni engedti azt a később bizonyossá váló tényt, hogy a két székely fiatal a gyűjtemény balladaanyagát saját versekkel is gyarapította.²⁰⁴ Ott és akkor, a Kisfaludy Társaság felolvasó ülésén azonban még Gyulai Pál sem gyanította, hogy azok a szövegek, melyeknek esztétikai értékeit oly lelkesen magyarázza, egytől egyig hamisítványok.

Benedek Elek diadalittas mámorát nemcsak *A fogoly katona* bemutatása idézte elő. Önéletírásából tudjuk, hogy Gyulai Pál a Kisfaludy Társaság ülésén négy székely népballadáját mutatta be. *A fogoly katonán* kívül azonban nem nevezi meg a másik hármat. Arról viszont szót ejt, hogy néhány „nagy lepedős újság” megörökítette a Kisfaludy Társaság felolvasó ülésének eseményeit.²⁰⁵ Ezek egyike, a *Magyarország és a Nagyvilág* újságírója cím szerint felsorolja a bemutatott balladákat: *A fogoly katona*, *Bíró Máté*, *Barna Lidi*, *Kis Ilona*, *Daniel Imre* és *Ugron János* balladája szerepelt műsoron:²⁰⁶ öt teljesen ismeretlen és egyedülálló balladaszűzsé, valamint a *Hibás leány kérője* típusú népballada változata. Mint utaltunk

²⁰² VARGYAS Lajos. 1976 II: 795. – Vargyas az ORTUTAY Gyula– KRÍZA Ildikó 1968: 25–26. számú adatára utal. A két említett balladát korábban Ortutay a *Székely népballadák* című antológiájába is felvette. L. ORTUTAY Gyula 1935/1979. 18. és 16. sz.

²⁰³ BENEDEK Elek 2009: 212.

²⁰⁴ VÖ. ORTUTAY Gyula 1960: 255; 1966: 130.

²⁰⁵ BENEDEK Elek 2009: 212.

²⁰⁶ XXX 1880: 846.

rá, a hat ballada közül Benedek Elek négyet vallott magáénak – s az 1921-es balladaantológia alapján hármat könnyűszerrel tudunk azonosítani: *A fogoly katona*, *Bíró Máté* és *Kis Ilona* balladája minden kétséget kizáróan Benedek Elektől származik,²⁰⁷ pontosabban: ezek Benedek Elek eredeti alkotásai voltak. A negyedik darab tekintetében – lévén, hogy a *Barna Lidiről* tudjuk, hogy Sebesi Jób műhelyéből került ki²⁰⁸ – két ballada jöhet számításba: *Daniel Imre* „vargyasi változata” a gyűjtés helyének okán, valamint *Ugron János* rugonfalvi szövege, melyet az 1921-es kötet vizsgálása folytán sorolhatunk a Benedek-gyűjtések sorába. Annak ellenére, hogy a *Daniel Imrét* Benedek Elek később nem vállalta (nem szerepel az 1921-es kiadványban) mégis úgy gondolom, hogy a negyedik ballada ez lehetett: ez illik ugyanis a másik három sorába kétségtelen műköltői eredete folytán, és nem a másik darab, a *Hibás leány kérője* típusú népballada, melynek átírása, kiegészítése nem jelenthetett különösebb költői kihívást a fiatal Benedek Eleknek.²⁰⁹ Már pedig a „négy székelly népballadát” Benedek Elek költői sikereinek sorában emlegeti. Önéletírásából tudjuk, hogy 1881 elején, amikor világhossá vált, hogy egyetemi tanulmányait nem fogja befejezni, és nem lesz tanár belőle, s emiatt szembesülnie kell szülei csalódásával, irodalmi sikereivel próbálja nyugtatgatni magát: „Már viszek haza annyi dicsőséget – olvashatjuk az *Édes anyaföldem!*-ben –, hogy egy nyáron élélhetek belőle. Egy csomó humoros vers – nyomtatásban. Egy cikkecske

²⁰⁷ Az 1921-es *Székely népballadákban* ez a három szerepel, valamint az *Ugron János* rugonfalvi változata. L. BENEDEK Elek [1921], [1941]: 111–117 (*A fogoly katona*), 127–130 (*Kis Ilona*), 147–155. (*Bíró Máté*), 27–30 (*Ugron János*), vagy BENEDEK Elek [1958]: 72–76, 81–83, 95–100, 13–15.

²⁰⁸ Sebesi Jób nem sokkal a Kisfaludy Társaság ülése után, 1881 januárjában nyilvánosságra hozta ezt a balladáját. (Vö. SEBESI Jób 1881) Meglepő viszont, hogy a *Barna Lidi* nem szerepel a MNGY III-ban. Szinte megmagyarázhatatlan, hogy az a Gyulai Pál, aki a Kisfaludy Társaság ülésén a Benedek–Sebesi gyűjtemény – úgymond – legszebb, legreprezentatívabb darabjait mutatta be, miért nem vette fel az MNGY-be ezt a szöveget? Azt gyanítom, hogy a kézirat a közlés alkalmával elkeveredhetett a többitől, így felejtődött ki a gyűjteményből.

²⁰⁹ *Ugron János* balladája két változatban szerepel az MNGY III. kötetében (31–32. sz.), egyik Rugonfalváról, a másik Medesérről. Mindkét változat alapos átíráson ment át. Az 1921-es kötetbe Benedek Elek a rugonfalvi szöveget (31. sz.) vette fel, de kiegészítette a medeséri változattól. Ezek szerint mindkét „változat” Benedek Elek műhelyéből származik. A Kisfaludy Társaság ülésén a rugonfalvi szöveg került felolvasásra. Ezt onnan tudjuk, hogy az ülésről tudósító újságíró a rugonfalvi balladának idézte egy részletét, mely nagy derűtséget keltett a hallgatóságban.

a *Családi Kör*-ben.²¹⁰ Néhány nagy lepedős újság, amelyekben meg van örökítve, hogy Gyulai Pál a Kisfaludy Társaságban bemutatott négy székegy népballadát. Hátha még azt is megírták volna az újságok – teszi hozzá némi malíciával az életútjára visszatekintő Benedek Elek – hogy az öreg Szász Károly” miként olvadozott *A fogoly katona* hallatán, s mire gondolt a diadalittas fiatal költő.²¹¹

Ezek szerint tehát a Kisfaludy Társaság ülésén Gyulai Pál nem balladagyűjtőt, hanem költőt avatott. „A helyét, szakmáját, hivatását kereső” fiatal Benedek Eleknek – mint Hegedűs Imre János írja – „az írói érvényesülés élet-halál kérdése volt [...], hisz nem sikerült tanári diplomát szerezni[e], így egyetlen lehetőség maradt számára: mindenáron ismertté válni, betörni a nyilvánosságba.”²¹² Ennek pedig legbiztosabb útját-módját a Kisfaludy Társaság és a nagy tekintélyű Gyulai Pál támogatása biztosította – még ha kerülő úton is.

Az irodalomesztétikai szempontok alapján ítélező Gyulai Pál népballadáknak fogadta el a több-kevesebb sikerrel és tehetséggel megkomponált műköltői alkotásokat. Esztétikai- és nyelvérzéke azonban hamar felismerte a népi szövegekbe történt beavatkozásokat. A balladafejezethez jegyzeteket író Gyulai minduntalan arra kényszerült, hogy a Benedek és Sebesi által gyűjtött szövegekről egyre-másra jelezze, hogy „bizonyos irodalmi befolyás is észlelhető” rajta, vagy hogy „újabb keletű, s nem tisztán népi eredetű”, „újabb keletű s irodalmi befolyás érzik rajta”, meg hogy „tárgya népies [...], de az egész irodalmi befolyást gyanított”, el egészen addig, hogy a *Király úrfi* (36. sz.) befejezéséről Vargyas Lajossal egybehangzóan kénytelen megállapítani, hogy „újabbkori s ízetlen csinálmány”.²¹³

Amit Gyulai csak egy ballada esetében konstatált, mármint azt, hogy egy része ízetlen csinálmány, Vargyas Lajossal egyetértve ki kell terjesztenünk a Benedek–Sebesi-féle gyűjtés igen sok darabjára: a két gyűjtő, ha kellett, ha nem, sűrűn beleírt a különben népi eredetű szövegekbe is, szájarágoosan agyonmagyarázták, kiegészítették a balladai történéseket. Gyanítom, hogy ilyenfajta ténykedésükben nem ragaszkodtak szigorúan saját gyűjtéseikhez: egymásnak kölcsönösen besegítettek a balladák kiegészítésé-

²¹⁰ A BENEDEK Elek 1879-ről van itt szó.

²¹¹ BENEDEK Elek 2009: 212.

²¹² HEGEDŰS Imre János 2009: 190.

²¹³ MNGY 1882 III: 440.

ben. Csak így magyarázható az a furcsa tény, hogy például *Kádár Kata* nagygalambfalvi-, *Görög Ilona* rugonfalvi változatát, vagy *Ugron János* balladájának rugonfalvi változatát (a medeséri szövegből vett kiegészítéssel) Benedek Elek magáénak vallotta, amikor felvette 1921-es balladaantológiájába.²¹⁴ És erre következtethetünk abból is, hogy a népdalokkal ellentétben nem különítették el egymástól balladagyűjtéseiket. A népdalok esetében minden műfaji alcsoportban külön mutatták be a Keresztúr környéki és külön az erdővidéki és háromszéki népdalokat, jelezve ezzel, hogy kinek-kinek mi volt a része és szerepe a közös gyűjtemény népdalaiban összegyűjtésében. A balladáknál a gyűjtési helyet egyenként jelölték, ha jelölték egyáltalán, s a gyűjtés helyéből – mint már utaltunk rá – nem feltétlenül következtethetünk a gyűjtő személyére. Mi több, lehetségesnek tartjuk, hogy fiktív helymegjelölések is előfordulnak a gyűjteményben: a bizonyítottan Benedek Elek által írt balladák mindenikének feltüntették a „gyűjtési helyét” – és véletlenül sem Kisbacon szerepelt e balladák lelőhelyeként. Rendszerint olyan helységet neveztek meg, melynek lakóival aligha találkozott és aligha találkozhatott a ballada szerzője.

A balladák szövegének módosítását, átírását vagy kiegészítését feltehetően az indokolta, hogy töredékes balladákat találtak, s hogy a Kisfaludy Társaság esztétikai elvárásainak megfelelően, a klasszikus balladákat kitatarozták a maguk költői képessége és ízlése szerint. Érdekes módon az új stílusú baleset és bűntényballadák „kicsinosításával” nem foglalkoztak, mert hiszen nem azok hoztak rangot és elismerést a gyűjteménynek.

Lehetett más oka is a szövegmódosításoknak, balladahamisításoknak: a két fiatal gyűjtő bizonyos mértékig rá is kényszerült a változatgyártásra, már amennyiben eleget kívánt tenni a korabeli népköltészeti kiadványok szerkesztői elvárásainak. A balladák közül ugyanis csak azt tartották közlésre érdemesnek, aminek közelálló szövegváltozata még nem jelent meg az addigi folklórkiadványokban. Maga Benedek Elek is azzal ajánlotta Gyulai Pál figyelmébe közös gyűjteményük darabjait, hogy „ezek még sehol sem jelentek meg”.²¹⁵ Gyulai faggatására, hogy ismeri-e az addig megjelent folklórkiadványokat, a fiatal Benedek Elek önérzetesen válaszolta: „Összenéztem a gyűjteményemet az összes népköltési gyűjtemé-

²¹⁴ BENEDEK Elek [1921], [1941]: 133–137 (*Kádár Kata*), 27–30 (*Ugron János*) vagy BENEDEK Elek [1958]: 86–90, 13–15.

²¹⁵ BENEDEK Elek 2009: 206.

nyekkel. Csak itt-ott találtam egyiknek-másiknak a változatára.”²¹⁶ Mégis, a *Szekelyföldi gyűjtés* megjelenése után Kálmány Lajos nemcsak azt veti Benedek Elek és Sebesi Jób szemére, hogy „gyűjtésük jó része nem népies”, de azt is, hogy a gyűjtemény „nagyobb része [...] már megvan népköltésárunkban.”²¹⁷

Mint a fentiekből kiviláglik, magyarázatot, indokot lehet találni a két fiatal székely balladairó és ballada-átíró gyakorlatára. De mivel és hogyan magyarázható az a vehemencia, amellyel egyik is, másik is szót emelt a népköltészet meghamisítása ellen?²¹⁸ Mivel magyarázható, hogy közös gyűjteményük megjelenése előtt, 1881-ben előbb Benedek Elek, nem sokkal utána Sebesi Jób ad hangot felháborodásának, fejt ki elmarasztaló véleményét a népköltészet hamisítóirol. Utólag kiderült, hogy mindkettőjük felháborodását egy Györffy József nevű diákoéta torockói népballadáként forgalmazott versei váltották ki.²¹⁹ A versek ismeretében nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a két jó barát egyként ugrott talpra, s mondta el lesújtó ítéletet megfogalmazó észrevételét. Azon viszont ámuldozhatunk, hogy honnan vette a bátorságot az ítéletmondásra az a két fiatalember, akik maguk is hasonló vétségek elkövetői voltak. S az ámuldozáson túl törhetjük a fejünket, hogy miképpen illeszkedik Benedek Eleknek az *Ellenőr* 1881. április 16-i számában megjelent írása²²⁰ a fiatal folklórgyűjtő balladairó tevékenységéhez és gondolatvilágához.

²¹⁶ BENEDEK Elek 2009: 206.

²¹⁷ KÁLMÁNY Lajos 1883: 320.

²¹⁸ Vö. BENEDEK Elek 1881; SEBESI Jób 1881b: 731.

²¹⁹ Érdekességként említjük meg, hogy Györffy József hamisítványai kilencven év múlva újra népballadaként kaptak nyilvánosságot: 1970-ben egy helyi tanító három torockói népballadát közölt a *Művelődés*-ben, adatközlőként a 92 éves Dulló Jánost nevezve meg. (BALÁZS Bálint 1970) A három ballada közül az első ugyanaz a *Király Jódit* [sic!], melyből Benedek Elek elrettentő példaként idézett részletet. Ezúttal Borbáth Károly kelt hadra a hamisítás ellen, csakhogy ő Balázs Bálintot, a nyilvánosságra hozó tanítót gyanúsította meg szándékos félrevezetéssel, rámutatva arra, hogy a népballadaként forgalmazott verseket Györffy [sic!] József 1879-ben Tordán írt, s 1882-ben már harmadik kiadást megért *Költemények* című kötetéből valók. (BORBÁTH Károly 1970) Borbáth Károly vitacikkéből derült ki, hogy Györffy József 1881-ben nyolcadik gimnáziumi osztályos diák volt.

²²⁰ BENEDEK Elek 1881. – Itt köszönöm meg Perjámosi Sándornak, hogy elküldte Benedek Eleknek ezt a cikkét, valamint azt is, hogy önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta Benedek Elek és Sebesi Jób balladaközléseit, melyeket a nyolcvanas évek budapesti sajtójából gyűjtött össze.

„Újabb időben – olvashatjuk a cikk bevezetőjében –, különösen Kriza gyűjteményének megjelenése (1861) [sic!] óta hatalmas lendületet nyert a népköltészeti darabok, a természet e vadvirágainak összegyűjtése. A művelt osztály jó része valóságos szenvedéllyel űzi a botanizálás e nemét, folyóirataink, szépirodalmi és politikai lapjaink szívesen engednek helyet a becsesebbeknek”. „A gyűjtők nagy seregében” Benedek Elek három csoportot különít el: „Tartoznak pedig az első osztályba azok, kik tisztában vannak azzal, hogy mit kell fölszedni és mit nem, és mi fő: lelkiismeretesek is; a második osztály közkatonái már tücsköt-bogarat nyakon csípnek, de még lelkiismeretesek; tartoznak pedig végül a harmadik osztályba a »túlbugzók«, kik tisztában vannak ugyan a gyűjtés föltételeivel, de már lelkiismereti kérdést éppen nem csinálnak abból, ha egy »silány töredéket« – szerintök – »élvezhető egészszé« formálnak”.

A továbbiakban Benedek Elek nem tér ki arra, hogy mit ért gyűjtői lelkiismeretességén, figyelmét arra a csoportra összpontosítja, melynek tagjai azt hiszik, hogy ha kiegészítik a töredékeket, szolgálatot tesznek az irodalomnak. Holott rászedik a „laikus közönséget”. „Annak, kit az ég csak félig-meddig is »művészi kézzel« áldott meg, nem nehéz feladat annyira beletalálni magát a nép gondolkozás-módjába, naiv esze járásába, hogy legalább első tekintetre félre ne vezesse a nem laikusokat is. Csak többszöri elolvasás, mélyebb megfigyelés után ismerjük föl benne az illatlatlan, színtelen »csinált virágot«” – mondja ki a szentenciát Benedek Elek. Majd hozzát teszi, hogy „ami töredék, maradjon az töredéknek, s talán gondosabb nyomozás, vagy éppen a véletlen még rá is vezethet egy egész más vidéken, egy félreeső faluban, az eredetire. [...] Aki pedig teljességgel nem tudja visszafojtani javítási (?) buzgóságát”, annak azt javasolja, hogy „tekinthe az a bizonyos töredéket sem többnek, sem kevesebbnek, mint pl. Arany János az Ilosvay [sic!] Toldiját. Dolgozza fel balladának, ha jobban tetszik, eposznak, szépen írja alá nevét, mint igaz tulajdona alá, s ha sikerült tisztességes művet alkotni a »silány töredék«-ből, bizonyára nagyobb szolgálatot tesz az irodalomnak, mint amúgy, ha megelégedve a szerény »gyűjtő« titulussal, kivetkezett eredeti formájából egy tán oly töredéket, mely mint olyan is becses darabja lehet vala népköltészetünknek.”

A töredékek kiegészítőinél is nagyobb veszedelemnek tartja Benedek Elek azokat a „gyűjtőket”, akik „felcsapnak »népnek«, a saját maguk konyháján főztet úgy tálalva fel, mint eredetit, közvetlen a néptől valót.” Félrevezető lehet az ilyen balladákban a tájszólás alkalmazása – figyelmeztet Benedek Elek –, s

példaként egy „önképzőköri csinálmány”-ból idéz részletet, „mely a tájszólás tógájába burkolózva a népballada nevét bitorolja.”

A cikket Benedek Elek figyelmeztetésnek szánta, a lapszerkesztők figyelmét akarta felhívni a népköltészet hamisítására, ami – véleménye szerint – akkor „még csak csírájában” volt jelen. „A folyóiratok, szépirodalmi lapok kötelessége első sorban elejét venni e kóros betegségnek – véli a cikkíró –, egyszerűen az által, ha nem adnak helyet mindennek, ami a néptől van, vagy mi még rosszabb: a néptől látszik eredni.”

A tárcacikk minden gondolatával fenntartás nélkül egyetérthetünk, mégis disszonánsnak, álságosnak érezzük az elmondottakat. Benedek Elek olyan költői eljárások fölött tör pálcat, melyekkel ő és gyűjtőtársa is kísérletezett: közös gyűjteményük összeállítása során a töredékeket ők is kikerekítették, bele-beleköltöttek a népballadák szövegébe, Sebesi Jób a nyelvjárási ízeket is kipróbálta,²²¹ s saját szerzeményeiket mindketten népballadaként sorolták be gyűjteményük darabjai közé.

A fentiek olvastán joggal vetődik fel a kérdés: milyen céllal, milyen szándékkal tette közzé ezt az írást Benedek Elek, azon kívül, hogy figyelmeztetni akarta a lapszerkesztőket a hamisítás veszélyére?

A cikk megjelenésének időpontjából kiindulva (1881. április 16.) úgy tűnhet, hogy könnyűszerrel kitalálható a válasz: az előző év őszén Gyulai Pál elfogadta Benedek Elek és Sebesi Jób közös gyűjteményét a MNGY következő kötete számára, mi több, a gyűjtemény hat legjelesebb darabját (melyek közül öt saját szerzeményük volt, egy pedig alaposan kikozmetikázott népballada!) a Kisfaludy Társaság 1880. decemberi ülésén nagy érdeklődés és elismerés közepette be is mutatta. Gyűjteményük tehát átment a vizsgán, a kor legtekintélyesebb kritikusa lényegében nem talált kivetnivalót a munkájukban, a szorongástól megszabadult Benedek Elek nyugodtan cikkezhetett balladahamisításról, folklórszövegek átköltéséről.

A kézenfekvő magyarázat azonban egyszerűben köddé válik, mihelyt visszaidézzük Benedek Elek életrajzának egy momentumát: *A népköltészet hamisításáról* írott cikke – önéletrajzi visszaemlékezéséből következethetünk erre – tíz hónapon át hevert a szerkesztőség asztalfiókjában, vagyis ezt a cikket Benedek Elek jóval azelőtt írta, minthogy Gyulai jóváhagyását elnyerte volna gyűjteményük. Ezt tudva, az is elképzelhető, hogy a

²²¹ *Barna Lidi* balladáját ő-zó nyelvjárásban írta. L. SEBESI JÓB 1881a.

Gyulai felkeresését egyre halogató,²²² kételyekkel küzdő, szorongó fiatal-ember megpróbált előre menekülni, elébe menni az eseményeknek: tolvajt kiáltani, még mielőtt más mondhatná ezt róla. Ehhez azonban nagyfokú cinizmus és magabiztosság kell – olyan tulajdonságok, melyek semmiképpen sem jellemezték az akkori Benedek Eleket.

Azt hiszem, magyarázatkereső igyekezetemben rossz irányból közelítettem a problémához. Mindkét – lehetségesnek vélt, de kútba hullt – magyarázat a tudatos balladahamisítót feltételezte, abból a szemszögből próbálta kihámozni Benedek Elek cikkének jelentését és üzenetét. Ha azonban félretesszük a prekonceptciót, figyelmesen újraolvassuk a népköltészet hamisításáról írottakat, és megpróbáljuk magából a szövegből kihüvelyezni Benedek Elek üzenetét, azt hiszem, közelebb jutunk az igazsághoz.

Mert, végül is, miről beszél Benedek Elek e korai tárcacikkében? Arról, hogy vannak „művelt osztály”-beli tollforgatók, akik „felcsapnak népnek”, s veszik maguknak a bátorságot, hogy „silány töredék”-nek minősített folklórszövegeket „élvezhető egésszé” formáljanak, hogy ilyen-olyan, többnyire gyarló költői produktumaikat a népköltészet darabjaiként hozzák forgalomba. Ezekről óvja – nem az irodalmi élet, hanem a népköltészet tisztaságát és becsületét: „A föld népe – olvashatjuk a cikk záró passzusában – véres verejték árán jut el odáig, hogy gonddal művelt szőléből bort állíthasson elő; potom áron vesztegeti el a kereskedőknek, kik rendszeren – tisztelet a kivételeknek – pirosra festik a fehért, szóval: hamisítanak »nagyban és kicsinyben«. Ha már a »kereskedő-osztály« ily röviden bánik el a nép tiszta keze-munkájával, az úgynevezett »művelt osztály«-tól annyit csak megérdemelne, hogy legalább azt, mi közvetlen lelkéből fakad: költészetét ne hamisítsák meg!”²²³

Benedek Elek kívülállóként beszél a „művelt osztályról”, nem azonosul azzal a társadalmi csoporttal, mely kufár módra sáfárkodik a nép szellemi vagyonával, meghamisítja, eltorzítja azt. Nem tartja magát a „művelt osztályhoz” tartozónak, olyan kívülállóként tör palcát e társadalmi csoport fölött, akinek nem kell felcsapnia „népnek”, nem kell ellesnie „a nép” szava- és esze járását, költői kifejezésmódját, hiszen ő maga is a nép fia.

²²² Benedek Elek 1877-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait a fővárosban, s mint maga írja, kész gyűjteménnyel indult „hódító” útjára a 17 éves gyermekifjú. A gyűjteményt mégis csak évek múlva, minden valószínűség szerint 1880 őszén vitte el Gyulaihoz.

²²³ BENEDEK Elek 1881.

Benedek Elek nem vállal közösséget, nem azonosul azokkal a „mívelt osztály”-beli poétákkal, akik nem ismerik sem a népet, sem annak költészetét, akik népballada címen tájszókkal, nyelvjárási furcsaságokkal teletűzdelt „önképzőköri csinálmányokkal” traktálják az olvasót.

A sorok között kimondatlanul is ott vibrál Benedek Elek énképe, kimondatlanul is felsejlik, hogy Benedek Elek másnak tartja önmagát: népi származása tudatában, népi kultúrában gyökerező műveltsége okán fel sem merül benne a gondolat, hogy balladáái hamisítványok lennének. Ezért mer kiállni a népköltészet védelmében a hamisítások ellen. Mert tiszta a lelkiismerete.

Attól azonban, hogy Benedek Eleknek tiszta volt a lelkiismerete, még nem kaptunk választ a minduntalan előtolakodó, makacsul előtüremkedő, bennünk motoszkáló kérdésre: hamisító, vagy, ami még rosszabb: tudatos hamisító volt-e a fiatal Benedek Elek, vagy a körülmények hozták úgy, hogy tudatában összemosódtak a folklór és irodalom határai?

Fogas kérdés, melyre választ kell keresnünk, jöllehet írott forrás alig-alig áll rendelkezésünkre. Az életrajz adataiból, Benedek Elek önéletírásából, az eredeti Benedek–Sebesi-féle gyűjtemény fennmaradt kéziratrövidékéből és a szakirodalom utalásaiból próbálunk következtetni az indítékokra, motiváló tényezőkre, melyek árnyékában kialakulhatott az a gondolatiság és magatartásforma, mely elfogadhatónak, sőt, természetesnek tartotta a népballadák szövegébe való beavatkozást, el egészen a balladaírásig.

A válaszadást megnehezíti az a körülmény, hogy a gyér forrásokból néha egyaránt levonható olyan következtetés, mely Benedek Elek vétlenségét támasztja alá, mint ahogy a tudatos hamisítás gyanúját sem oszlatja el mindig és egyértelműen a rendelkezésünkre álló forrásanyag. Jó példa erre a népköltészet meghamisításáról cikkező Benedek Elek megítélésének kettős lehetősége: értelmezhető a cikk úgy is, hogy a tudatos hamisító Benedek Elek bravúros huszárvágással elejét veszi az esetleges támadásoknak, melyek gyűjteményük megjelenését követően érhetnék. De lehet úgy is értelmezni, hogy Benedek Elek jóhiszeműen, tiszta lelkiismerettel emel szót a népköltészet megcsúfolása ellen. Mindezek tudatában, végül is, egyet tehetünk: számba veszünk minden adatot, minden ismeretet, mely a balladagyűjtő-balladaíró Benedek Elek tevékenységével kapcsolatba hozható, s megpróbáljuk felfejteni az adatok jelentéstartalmát, esetenkénti ambivalenciáját, akár Benedek Elek mellett, akár ellene szólnak.

További gondot okoz, hogy az a néhány forrás, amire támaszkodhatunk, szinte kivétel nélkül visszaemlékező jellegű: a népköltészet hamisításáról szóló *Ellenőr*-beli cikket leszámítva valamennyi Benedek Elektől származó információ évtizedekkel későbből datálódik, az élete delén túl járó Benedek Elek emlékezik vissza gyűjteményük megjelenésének körülményeire, előzményeire. Az a Benedek Elek emlékezik vissza ifjúkorára, aki túl volt egy sor éles, pereskedésbe torkolló vitán, heves hírlapi csatározáson, s ezek visszfénye óhatatlanul rávetült korábbi énjének, korábbi magatartásának láttatására is. Gondolok itt, mindenekelőtt az önéletírásnak arra a részletére, melyben a Kisfaludy Társaságban történeteket mondja el a hatvanas éveikhez közeledő vagy talán már benne is járó író.²²⁴ Aligha képzelhető el, hogy a fiatal Benedek Elek látta úgy, élte meg úgy 1880 decemberében az eseményeket, ahogy a negyven évvel idősebb író felidézi azokat. Az árulkodó „hátha tudnád, amit én ...” félbe hagyott mondat – amiből a tudatos hamisításra is következtethetnénk – nem a fiatal Benedek Elek korabeli reakciója, hanem a pályájára visszatekintő íróé, aki sok mindent megtapasztalt, sok mindent átélt, s e tapasztalatok fényében némi malíciával idézi fel az öreg Szász Károly „sikongásait”. Az a fiatalember, aki 1880 decemberében kipirultan állt a padosorok mögött, sokkal inkább attól lehetett diadalittas, hogy korának legrangosabb irodalmi fórumán szerepelhetett, hogy a Kisfaludy Társaság vezető egyéniségeitől kapott biztatást, támogatást, elismerést irodalmi indulásához – még ha esetleg tudatában is volt annak, hogy népballada gyanánt saját költeményeit értékelik.

Tulajdonképpen még az *Ellenőr*-ben közölt cikk esetében is számolnunk kell a tudatállapot időbeli módosulásával, jóllehet keletkezésének idejéig csupán három év telt el a folklórgyűjtemény összeállítása után. A három év alatt azonban Benedek Elek túljutott jó pár egyetemi szemeszteren, Gyulai Pál irodalomtörténeti-, Greguss Ágost esztétikai előadásait hallgatta, mi több, tagja volt annak a szűk körű tollforgató egyetemista csoportnak, mellyel Greguss Ágost külön is foglalkozott²²⁵, s mely heti rendszerességgel vacsoravendége lehetett annak a Greguss Ágostnak, akinek az első, balladáról írt monografikus esztétikai tanulmányt köszönhe-

²²⁴ Az *Édes anyaföldem!* 1920-ban jelent.

²²⁵ L. BENEDEK Elek 2009: 201–202.

ti a magyar irodalomtudomány.²²⁶ Jóllehet Greguss „székely poéta”-ként vette pártfogásába, nem tartjuk lehetetlennek, hogy Benedek Elek folklórszemléletén is alakított a kiváló esztétával való kapcsolata: mintha árnyaltabb lenne Benedek Elek véleménye a népköltészeti töredékek kiegészítésének kérdésében.

A fentiekből az a tanulság vonható le, hogy minden egyes esetben figyelmesen mérlegelnünk kell az adatok jelentésének ambivalenciáját, a jelentésrétegek időbeli egymásra rakódását.

Kiindulásul vissza kell nyúlnunk a gyűjtemény létrejöttének idejéhez, körülményeihez, mert – megítélésünk szerint – valamennyi felvetődő kérdés a kisbaconi gyermek- és a székelyudvarhelyi diákok talajában gyökerezik. Közismert tény, hogy Benedek Elek diákként kezdte a népköltészet gyűjtését, mi több, 1876 áprilisában, a középiskola utolsó előtti tanévében pályadíjat nyert első önálló munkájával, *Székely népdalgyűjteményével*. Azt is egybehangzóan szokták az életrajzírók hangsúlyozni, hogy Benedek Elek népköltészet iránti érdeklődését szülőfaluja szájhagyományozó költészete határozta meg életre szólóan. „A gyermek Benedek Elekre – olvashatjuk Lengyel Dénes kismonográfiájában – elsősorban a népköltészet hatott. Ez úgy vette körül, mint a levegő: édesanyja altatódala, édesapja regéi, a falusiak mesemondása, népdalai éppen akkor hatottak rá, amikor lelke legfogékonyabb volt.”²²⁷ Nem véletlen tehát, hogy a meséken áhítatosan csüngő kisbaconi gyermekből az udvarhelyi kollégiumban folklórgyűjtő diák lett az önképzőköri tevékenység hatására. Gyűjtésre természetesen a vakációk és a legációs utak kínáltak alkalmat, amikor – mint Hegedűs Imre János írja – „az alma materből szétrajzó fiatalok eljutottak a népköltészet legtisztább forrásához, az írásos kultúrától és technikai civilizációtól távol eső udvarhelyszéki, csíki, háromszéki falvak nótafáihoz, híres mesélőihez. Mekkora izgalommal járhatott a kérdezősködés a mesélésre, éneklésre, regölésre, rigmusolásra, imádkozásra alkalmas és hajlandó egyének kikeresése! Tekintélyes gazdákhöz kopogtak be, koldusszegény zsellérek, pásztorok ajtaján zörgettek, olyan munkaalkalmakat lestek ki, ahol többen összegyűltek, tollfosztáson, kukoricahántoláson, kender törésen vehettek részt. [...] A rövidebb műfajokat azonnal leírták, de a hosszabbakat meg kellett jegyezni, aztán később emlékezetből papírra

²²⁶ GREGUSS Ágost 1865.

²²⁷ LENGYEL DÉNES 1974: 15.

vetették, s még csinosították, csiszolták is otthon. A folklórgyűjtés együtt járt a kínálgatással, vendégeskedéssel, koccintgatással, táncmulatsággal, s ez a találkozás a székely falvak lakosságával örökre beivódott ösztöneikbe, tudatukba, érzelmvilágukba.”²²⁸ A romantikus kép, amit Benedek Elek monográfiája a diákgyűjtők munkájáról, a gyűjtés módjáról rajzol, lehet, hogy nagy általánosságban igaz, Benedek Elek önéletírásában azonban nyoma sincs ilyenfajta gyűjtői élményeknek, noha vakációiról, legáció útjairól többször is szót ejt. Benedek Elek esetében sokkal valószínűbbnek tűnik a gyűjtésnek az a módja, amelyet Kovács Ágnes vázolt a *Magyar mese- és mondavilág* 1989-es kiadásának utószavában, Benedek Elek és Sebesi Jób közös gyűjteményének megszületéséről írva: „Hogy gyűjtöttek, mit gyűjtöttek külön-külön, s mit gyűjtöttek együtt, mi a része egyiküknek s mi a másuknak a kézirat végső formájának kialakításában [...], arra csak elejtett megjegyzésekből, rejtett közleményekből következtethetünk. Abban az időben nem kellett még faluról falura járni magnetofonnal vagy filmfelvevő készülékkel jó énekes vagy mesemondó után kutatva, hisz nemcsak minden pásztorfiú volt egy-egy mesefa, hanem még a jó gazdák, földesuraságok, városi tisztviselők sem restellték jó hangjukat, mesemondó tudományukat. Ők aztán töméntelen dalt, balladát, mesét, mondát, történetet, szólás-mondást őriztek fejben vagy egy kis kéziratot könyvecskében, hogy tudjanak mindig alkalomhoz illően víg vagy szomorú, bölcs, szép vagy mulattató nótával, történettel, mondással előállni. Ilyen tárház lehetett a két diák feje is. Ebből volt, amit lejegyeztek, volt, amit nem. Hogy kitől hallották, azt Kriza nyomán nem tartották fontosnak odaírni, hogy hol hallották, arra is hol emlékeztek, hol nem. Benedek Elekről tudjuk, hogy már addig is verselgetett, mesét mondani is tudott. Az emlékezetében hiányosan élő dalokat, balladákat legjobb tudása szerint kiegészítette, a meséket saját mesemondói modorában írta le, balladairással már ekkor, meseírással később maga is próbálkozott. Tette ezt teljes jóhiszeműséggel, hisz ugyanezt látta, hallotta a jó énekektől, mesemondóktól, s Kriza sem tagadta, hogy hozzányúlt a szövegeihez. Valamennyien a legszebb, legelőnyösebb oldaláról akarták bemutatni népüket. Hogy a két tizenvalahány éves diákgyerek gyűjteménye színvo-

²²⁸ HEGEDŰS Imre János 2009: 26–27.

nalban nem éri el a tudós unitárius püspök által évtizedeken át gyűjtetett, csiszolatott *Vadrózsákét*, ezen nem szabad csodálkoznunk.”²²⁹

Kovács Ágnes felvetéseit – úgy vélem – érdemes alaposabban körüljárni és továbbgondolni, talán így közelebb jutunk Benedek Elek fiatalkori folklórgyűjtő tevékenységének és magatartásának megértéséhez.

Elsőrendűen fontos Kovács Ágnesnek az a megállapítása, hogy Benedek Elek jobbára emlékező folklórgyűjtést folytatott, vagyis egy személyben volt gyűjtő és adatközlő, aki nem mindig tartotta számon, hogy hol és kitől hallotta-tanulta a felidézett dalokat, balladákat, meséket. Nem tartotta számon, hiszen az anyatejjel egyszerre szívta magába szülőfaluja és környékének nyelvét, hiedelmeit, szokásait, költészetét, dallam- és mesevilágát, a rendtartó székely falu írott és íratlan törvényeit és jogszokásait, abba született bele, abban nőtt fel, szűkebb pátriájának anyagi és szellemi kultúrája saját egyéni műveltségének szerves része volt.

Ebben a kontextusban a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy az emlékezetében hiányosan élő dalokat, balladákat legjobb tudása szerint kiegészítse, újrafogalmazza. Tette mindezt teljes jóhiszeműséggel és természetességgel, hiszen ugyanezt látta-hallotta a jó énekesektől szülőfalujában és környékén, ahonnan a folklórhagyományok mellett a magatartásmintákat is hozta magával. Az otthonosság biztos tudatában, a gyermekora óta magába gyűjtött ismeretek birtokában magától értetődő volt számára, hogy továbbköltson egy balladát, kiegészítsen egy csonkán maradt epikus éneket, újrafogalmazzon egy kopott, vagy annak vélt szövegrészletet – még akkor is, ha azt a balladát vagy balladatöredéket történetesen Sebesi Jób szállította a közös gyűjteménybe.

Utaltunk rá korábban, hogy Benedek Elek és Sebesi Jób a balladafejezetben nem különítette el egymástól a maga gyűjtését. Kovács Ágnes ezt a két fiatal önzetlen barátságának, együttműködésének jeleként értelmezi: „A két fiú barátságára jellemző – olvashatjuk említett tanulmányában –, hogy akármelyikük is hallotta, jegyezte le, formálta meg az egyes szövegeket, valamennyi alá mindkettőjük neve odakerült.”²³⁰ Megítélésem szerint itt nem pusztán baráti gesztusról van szó. Gyanítható, ugyanis, hogy a közös gyűjtemény végső formájának kialakításában, az egyes szövegek meg-

²²⁹ Kovács Ágnes 1989: 500–501. – Itt köszönöm meg Lengyel Juditnak, hogy felhívta figyelmemet és kezembe adta édesanyjának ezt a tanulmányát.

²³⁰ Kovács Ágnes 1989: 501.

formálásában vagy kiegészítésében Benedek Eleknek volt hangsúlyosabb szerepe (talán oroslánrésze): ő volt az idősebb, a felsőbb osztályban tanuló diák,²³¹ aki már önképzőköri tevékenységen túli irodalmi sikerekkel büszkélkedhetett, őrola tudjuk azt is, hogy mélyen gyökerező folklórémények kísérték gyermekkorától fogva. Mindezek tudatában csaknem teljes biztonsággal állítható, hogy Benedek Elek nemcsak azokat a balladaszövegeket egészítette ki, melyeket a maga emlékezetéből hívott elő, de gyűjtőtársa töredékes szövegeinek is – legalább részben – ő adott végső formát.

A balladák kiegészítéséről, végső megformálásáról szót ejtő Kovács Ágnes futólag megemlíti, hogy Benedek Elek már székelyudvarhelyi diákoskodása idején megpróbálkozott a balladairással. Tovább azonban nem részletezi, hogy a költői szárnypróbálgatásnak voltak-e, lehettek-e kapcsolódási pontjai és összefüggései a balladagyűjtő Benedek Elek tevékenységével. Csak sejtteni engedi, hogy ilyen irányban is felvetődhetnek kérdések, lehetnek feltáratlan szálak.

Amit Kovács Ágnes csak sejtet, mostanra bizonyossággá vált: Benedek Elek néhány ifjúkori balladája székely népballadaként került be a *Székelyföldi gyűjtés* megfelelő fejezetébe. Mi több: kettőnek közülük valószínűsíthető „keletkezési korát”, „történelmi hátterét” is vázolta Gyulai Pál.²³² Ez annyit jelent, hogy Benedek Elek – fiatal kora ellenére – tudott olyan „őszékely balladát” írni, mely szüzséje, szerkezeti felépítése, nyelvi megformáltsága tekintetében egyaránt népballada benyomását keltette – még a nagytekintélyű Gyulai Pál előtt is. Tegyük azonban azt is nyomban hozzá, hogy ezt a magaslatot egy, legfeljebb két ballada – *A fogoly katona* és *Bíró Máté* – esetében érte el, további négy-öt balladájáról messze lerí a műköltői eredet.²³³

Az ifjú poeta útkeresésére vall, hogy balladairás közben többféle költői eljárással is kísérletezett: alkotott úgy, hogy ismert balladaszüzsé mintájára hiteles folklórszövegek összeszerkesztésével komponált új balladát (*A fogoly katona*), írt „népballadát” úgy, hogy mind a történetet, mind pedig a nyelvi-költői formát maga találta ki (*Bíró Máté*, *Daniel Imre*, *Kis Ilona*, *Teleki*

²³¹ Noha Benedek Elek csak egy évvel volt idősebb Sebesi Jónánál, a gimnáziumban három osztállyal fennebb járt. Amikor Benedek Elek érettségizett, Sebesi Jób még csak a középiskola ötödik osztályát végezte. (*ÉRTESÍTŐ* 1876/77: 13, 15.)

²³² L. MNGY III. 1882: 437–439.

²³³ Lásd *Daniel Imre*, *Daniel Imréről egy más*, *Kis Ilona*, *Teleki Évi*, *Váradi József* (Székelykeresztúr)

Évi), és – mint már utaltunk rá – írt balladát úgy is, hogy népi töredéket egészített ki, vagy a változat-gyártás érdekében jócskán beleírt a hiteles népi szövegekbe. S tette mindezt – vélhetően – teljes jóhiszeműséggel, a tehetséges népi énekesek rögtönzési képességének és gyakorlatának természetességével. Mert – Hegedűs Imre János szerint – „Benedek Elek soha nem tudott alapvető különbséget tenni önmaga és a nép között, mindig a nép fiának vallotta magát; a nép küldöttének és szószólójának, emiatt soha nem is állított olyan merev válaszfalakat saját alkotásai és a népköltészet közé, mint amilyent a folklorisztika vagy a néprajz tudósai elvártak volna tőle.”²³⁴

Hegedűs felvetése mindenekelőtt Benedek Elek meseíró-mesemondó tevékenységére vonatkozik, de lehet, hogy a saját balladáit folklórgyűjteménybe iktató Benedek Elek magatartását is ez a szemlélet határozta meg – feltéve, hogy nem tudatos hamisítással állunk szemben. Ez utóbbinak az eshetőségével is számolnunk kell, de még inkább a kor népköltészettel kapcsolatos közgondolkodásával, illetve a kor irodalmi divatjával, melyek hatása alól a fiatal Benedek Elek sem vonhatta ki magát.

A 19. század hatvanas éveiben, a *Vadrózsák* megjelenését követően rendkívüli mértékben megnőtt a népballada iránti érdeklődés. Ezt az érdeklődést tovább fokozta a „Vadrózsapör” és a nyomában kibontakozó cáfolási/bizonyítási szándék, olyannyira, hogy minden más folklórműfaj háttérbe szorult a balladához képest. A népballada iránti rajongás töltötte ki a következő évtized gondolatvilágát is. A felfokozott érdeklődés következtében ez a két évtized tulajdonképpen a magyar népballada felfedezésének és megismerésének kora. Az időszak kiadványok, napilapok és folyóiratok egymással versengve hozták nyilvánosságra Kriza János, Gálfi Sándor, Szabó Károly, Vass Tamás, Szabó Sámuel gyűjtéséből a székely népballadák újabb és újabb változatait és típusait, hogy ország-világ előtt bizonyíthatóság: a székelység szájhagyományában a népballada nem más néptől elorzott szellemi kincs, hanem a székely népköltészet szerves része. S ezt leginkább a népballadák minél nagyobb számával lehetett bizonyítani.²³⁵

²³⁴ HEGEDŰS Imre János 2009: 249.

²³⁵ Jól jellemzi e korszak közgondolkodásán eluralkodó, csaknem elvakult ballada iránti rajongást az a marosvásárhelyi eset, hogy a helyi hírlapban valaki – álnév alatt – akadály nélkül nyilvánosságra hozhatott egy Beranger-verset ószékely ballada gyanánt. (Lásd PONGRÁTZ B. Kálmán 1867)

A ballada iránti érdeklődést azokban az évtizedekben az irodalom felől is erős impulzusok érték: az önkényuralom korának balladatermése után a hetvenes évek hozták el Arany János balladaköltészetének másodvirágzását, melynek hatására megszorodtak az Arany-epigonok és általában a balladaszerző tollforgatók.²³⁶ Nem egy közülük nemes egyszerűséggel népballadának titulálta szerzeményét népi témaválasztása okán. Az egyik balladaszerző – Sebesi Jób támadására válaszolva – meg is indokolta, hogy miért nevezi népballadának saját költeményét: a *Virág Barka* [sic!] – vallja Györffy József – „saját művem és »Torockói népballadá«-nak azért nevezem, mert a ballada nyelvezetét a »torockói nép«-től vettem. Úgy vélekedtem: ha a költők nevezhetik »népdaloknak« saját – de a »nép nyelvén írott« – műveiket, miért ne nevezhetném én torockói népballadának azt a művet, melynek nyelvezete torockói, s melyben helyi viszonyok s más – a szokásból kifolyó – körülmények mind arra mutatnak, hogy Torockóhoz áll legközelebb.”²³⁷

Valószínű, mások is hasonlóképpen vélekedtek a balladaírásról, s nem lehetetlen, hogy a fiatal Benedek Elek is egyet értett ezzel az elgondolással: népballadának tekintette a témaválasztásban, megformálásban népballadákat utánozó saját költeményeit. Legfeljebb Györffy Józsefétől eltérő elgondolás mentén tartotta népballadának, s ennek megfelelően a készülő népköltési gyűjteménybe fenntartás nélkül felvette azokat. Mint ahogy helyén valónak gondolta azt is, hogy beleírhat a hiteles népi szövegekbe, kiegészítheti, megtoldhatja ízlésének, tehetségének, saját elgondolásának megfelelően.

Mindezek után ismételten fel kell tennünk a kérdést: balladahamisító volt-e Benedek Elek? – A mából visszatekintve könnyűszerrel rábólintunk: igen, az volt. De ha a 19. század hetvenes éveinek népköltéssel kapcsolatos közgondolkozása, ismeretei és elvárásai felől közelítünk a kérdéshez,

²³⁶ Arany János balladái Benedek Eleket is megérintették: A Sebesi Jóbbal közösen összeállított gyűjtemény töredékes kéziratában olvasható a *Daczó Boris* című „népballada”, melynek ritmusában nem nehéz felismerni Arany János *Zách Klárájának* ritmusképletét. L. BENEDEK ELEK – SEBESI JÓB é. n.: 19. (13. sz.) Noha a „gyűjtő” itt sincs megnevezve, gyanítható, hogy Benedek Elektől származik a szöveg, mivel Benedek Elek kötetbe gyűjtött versei között is található a *Zách Klára* ritmusára írt költemény. (Idézi HEGEDŰS Imre János 2009: 182)

²³⁷ GYÖRFFY JÓZSEF. 1881: 783. – Györffyt Sebesi Jób népballada-hamisítással vádolta. L. SEBESI JÓB 1881b: 731.

ha annak a kornak a szemszögéből próbáljuk meg a válaszadást, elbizonytalanodunk, már korántsem vágjuk rá gondolkodás nélkül az igent. Mert akkor, amikor a két diák összeírt egy kötetre való balladát, dalt, mesét, szólást, közmondást, számos elméleti és gyakorlati kérdés tisztázatlan volt még a népköltéssel kapcsolatban. Már maga a népköltészet fogalmi köre is igen tág keretek között ingadozott, nem is beszélve a modellértékű korábbi gyűjtemények szövegkezelési eljárásainak sokféleségéről. Köztudott, például, hogy Erdélyi János a különböző vidékekről beküldött dalszövegeket fenntartás nélkül összetársította, eggyé olvasztotta; az sem titok, hogy Kriza János is hozzányúlt a szövegekhez, emellett, külön fejezetbe ugyan és a szerző nevével, de felvett a *Vadrózsák*ba egy sor műköltői alkotást is. Tulajdonképpen csak az Arany László és Gyulai Pál által szerkesztett *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első két kötetében kezdett körvonalazódni egyfajta szövegkezelési gyakorlat és normarendszer, de nem tudjuk, hogy az udvarhelyi diákok ismerték-e ezeket. Végző soron, tehát, mindaz, ami Benedek Elek balladagyűjtő/balladairó tevékenysége során történt – szövegmódosításoktól teljes balladák komponálásáig –, a folklorisztikai szövegkezelési normák hiányának tudható be. A mesegyűjtésben – Kriza János gyakorlata és Arany János elméleti alapvetése következtében – nagyon hamar megszületett az a normarendszer, amihez a 19. század második felében igazodnia kellett a gyűjtőknek. A balladagyűjtés tekintetében nem született sem a korai időszakban, sem később semmiféle eligazítás. A hetvenes évek közepéig – második feléig, amikor a fiatal Benedek Elek folklórgyűjtésre adta a fejét, a balladáról/népballadáról már született ugyan egy-két tanulmány²³⁸, de a gyűjtés, szövegkezelés mikéntjét, a szövegűrség problémáját ezek egyike sem érintette. Sokkal inkább arra adtak receptet – erős irodalomesztétikai hátszéllel –, hogy milyen is az igazi népballada. Nem tudjuk, udvarhelyi diákként Benedek Elek ismerte-e ezeket, de ha ismerte is, hamarabb kapott belőlük ösztönzést arra, hogy maga is megpróbálkozzék a balladairással, minthogy a népi szövegek hitelességére figyeljen.

Végző soron tehát mindazok a fenntartások, gyanakvások, gyanúsítások és elmarasztalások, melyek Benedek Elek balladairó/balladagyűjtő tevékenysége kapcsán felmerültek, tulajdonképpen annak tudhatók be,

²³⁸ L. GYULAI PÁL 1862; GREGUSS ÁGOST 1865;

hogy hiányzott a korabeli közgondolkozásból, de még a lassan-lassan alakuló-formálódó szaktudományból is a népballada fogalmának, hitelességi kritériumainak, gyűjtési-rögzítési elvárásainak pontos körülhatárolása. S ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy ilyen körülmények között középiskolás diákok vágnak bele a folklórgyűjtésbe, még inkább meggondolandó balladahamisításról beszélni. Igaz ugyan, hogy a magyar népballada-kutatás történetében van példa arra, hogy középiskolás diákok hiteles népi szövegek sokaságát gyűjtötték össze,²³⁹ de annak a teljesítménynek az önképzőkört és a gyűjtőmunkát irányító tanár volt a letéteményese. Benedek Elek esetében, sajnos, azt kell gyanítanunk, hogy jóllehet eleinte az önképzőkori tevékenység adott indíttatást és intézményes keretet gyűjtőmunkájához, gimnáziumi tanulmányainak utolsó évére teljesen magára maradt: egy korábbi diákcsinny folytán²⁴⁰ megromlott a viszony közte és az önképzőkört irányító magyartanára között, ennek következtében semmiféle útmutatásra, eligazításra, tájékoztatásra nem számíthatott – éppen azokban a hónapokban, amikor a közös gyűjtemény végső formáját alakíttgatta. Emiatt aztán legjobb belátása és elképzelése szerint egymagának – vagy a hasonlóan tájékozatlan gyűjtőtársával szövetkezve – kellett megküzdenie a felmerülő problémákkal. Önéletírásában maga Benedek Elek is beszél diákkori magára maradottságáról: az önképzőkori afférjára pirulva visszaemlékező író így vall akkori önmagáról: „Diák úr kegyetlen volt, amilyen kegyetlen csak egy diák lehet. De Diák úr csak félig bűnös, a bűn másik fele Vaskalap urat terheli. Diák urat Vaskalap egészen szabadjára hagyta az ő privátstúdiumaiban. Vaskalap neki soha irányt nem mutatott, tanácsot nem adott.”²⁴¹ E sorok elsősorban a műfordítással próbál-

²³⁹ Lásd a marosvásárhelyi diákok gyűjteményét az 1860-as évek közepéről-második feléből. (Vö. SZABÓ Sámuel – OLOSZ Katalin 2009)

²⁴⁰ Benedek Elek önéletírásából tudjuk, hogy felsőbb osztályos diákként csúful rászedte az önképzőkör irányító tanárát: a franciából fordított és bírálatra benyújtott versek közé becsempészte egy román versfordítását. S miután a tanár kinyilvánította, hogy a fordítást ellenőrizte és mindenben megegyezőnek találta a francia eredetivel, Benedek Elek közölte, hogy a verset románból fordította. (L. BENEDEK Elek 2009: 188) – Ha Benedek Eleket tudatos balladahamisítónak tartanánk, e história nyomán akár még az a gondolat is felvetődhetne bennünk, hogy az udvarhelyi diák – balladáit népköltési gyűjteményük darabjai közé csempészve – hasonló módszerrel akarta kipróbálni költői tehetségét.

²⁴¹ BENEDEK Elek 2009: 188–189.

kozó „Diák úrra” vonatkoznak, de – úgy gondolom – érvényesek a népköltészetet gyűjtő és a „népballada”-írással kísérletező Benedek Elekre is.²⁴²

A fentieket végiggondolva, egymás mellé illesztve, egyáltalán nem meglepő tehát, ha Benedek Elek tudatában összerosódtak a hiteles népi szöveg és a maga-alkotta „népballada” kontúrjai.

Az már csak hab a tortán, hogy tulajdonképpen Gyulai Páltól, a legilletékesebbtől sem kapott érdembeli eligazítást a szövegkezelést illetően. Válogatási szempontjai, értékítélete folytán Gyulai nemcsak, hogy helyben hagyta a Benedek–Sebesi páros eljárásait, de maga is tett arról, hogy a fiatal Benedek Elekben még inkább összekuszálódjanak a gondolatok a népköltészet mibenlétét illetően: az Ethnológiai Adattárban őrzött kéziratrövidék²⁴³ arról tanúskodik, hogy Gyulai Pál – egy kivételével²⁴⁴ – Benedek Elek valamennyi balladáját beválogatta a gyűjteménybe, ugyanakkor kiebrudalt belőle néhány hiteles népi szöveget – négy betyárbaladát – feltehetően alföldi eredetük miatt.²⁴⁵ Eljárásával kétségtelenül a székely népballadáról addig kialakult képet akarta óvni és fenntartani. De azáltal, hogy a kétségtelenül más vidéken született, de Székelyföldön feljegyzett balladákat egyszerűen kihagyta a *Székelyföldi gyűjtés* darabjai közül, Gyulai nem egyik vagy másik ballada szövegébe avatkozott bele, hanem a székely népballada-költészet egészét vonta felügyelete alá és döntési jogkörébe. Vagyis: nem vett tudomást, vagy nem akart tudomást

²⁴² Annál is inkább, mivel a „Vaskalap” titulust korábban az egész iskolára, az iskolában uralkodó merev, konzervatív szellemre vonatkoztatta. „Ez alatt a *Vaskalap* alatt a vén kollégium hagyományos szellemét kell értened – tisztázza Benedek Elek a fogalmat –, mely a legszelídebb lélekből is kiváltja az eb ura fakót. [...] Hol egyik, hol másik, hol valamennyi professzor viseli ezt a vaskalapot, s Vaskalap hol érthetetlenül hosszúra eresztí a gyepőt, hol váratlanul s még érthetlenebbül rántja vissza.” (BENEDEK Elek 2009: 186)

²⁴³ BENEDEK Elek – SEBESI Jób é. n. – A kézirat több szempontból is csonka: csak a ballada- és népdalfejezetek anyagát tartalmazza, a többi műfaj kézírata hiányzik. A balladafejezetből pedig többnyire csak azok a szövegek maradtak a kéziratban, amelyeket Gyulai Pál nem vett fel a *MNGY* harmadik kötetébe. A szerkesztés folyamán Gyulai „segéde” az olló volt: mindazokat a szövegeket, melyeket nyomdába küldött, kivágta a folyamatosan írt balladák közül, így a kéziratot alaposan felszabdalta. Nem tudni, mi okból, elvéve néhány olyan ballada is megtalálható a kéziratban, melyek a *Székelyföldi gyűjtésben* is szerepelnek.

²⁴⁴ A korábban említett, Arany János *Zách Klárájának* ritmusát idéző *Daczó Borisról* van szó. (Vö. a 236. számú jegyzettel)

²⁴⁵ A szóban forgó balladák a következők: *Bogár Imre*, Nagyalambfalva (16. lap, 2. sz.), *Nóta Rózsa Sándorról*. Ajnád (3. lap, 4. sz.), *Rózsa Sándor*, Rugonfalva (3. lap, 5. sz.), *Dobos Gábor*, h. n. (86. lap, 8. sz.)

venni a folklóralkotások térbeli tovaterjedésének valóságáról és bizonyítékairól, arról a tényről, hogy szüzsék, szövegek, dallamok szájról szájra adva messze vidékekre eljuthatnak. Mai szemmel nézve Gyulai eljárását már csak azért is fájllalhatjuk és rosszalhatjuk, mert Benedek Elek és Sebesi Jób közös gyűjteménye jószerével először dokumentálta a betyárballadák székelyföldi előfordulását, először hozott hírt az alföldi balladák székelyföldi ismeretéről.

Nyilvánvaló, gyűjteményük esetén való primátusát Benedek Elek nem érezte, nem is érzékelhette. Azt viszont igen, hogy miközben a félelmetes „nagy kis úr” könyörtelenül kitessékeli gyűjteményükből a valóban népi szövegeket, gyönyörködve ízelgeti *A fogoly katona* szépen gördülő sorait-strófáit, s nagy elismeréssel szerkeszti be a készülő népköltési gyűjteménybe az ifjú poéta csaknem minden balladáját. Ha volt is benne addig kétely és bizonytalanság saját balladáit és a népköltészet viszonya tekintetében, Gyulai jóváhagyása folytán egyszeriben megszabadult az ilyen fajta dilemmától. Tovább már a balladaszövegek kiegészítésének/átírásának helyes vagy helytelen voltán sem kellett töprengenie, hiszen Gyulai Pál – némi fenntartással²⁴⁶ ugyan – de egytől egyig felvette a *Székelyföldi gyűjtés*be a több-kevesebb intuícióval megfejelt, kitatarozott balladaszövegeket. És már az sem lehetett kérdéses, hogy illik-e belenyúlni a szövegekbe, szabad-e átírni, újrafogalmazni azokat, mikor maga Gyulai Pál bízta meg a fiatal Benedek Eleket, hogy mesélje újra Orbán Balázs gyűjtésének és Kriza János kéziratos hagyatékának meséit, mert úgy, ahogy vannak, túlságosan „nyersek”.

Mindezeket végiggondolva, talán nem járunk messze az igazságtól, amikor arra a következtetésre jutunk, hogy Gyulai Pál döntései nyomán rögzült végérvényesen Benedek Elek tudatában az a kettős identitás, mely gyűjtő és adatközlő, gyűjtő és balladairó között többé nem tett különbséget. Csak így magyarázható az a furcsa, ma már szinte érthetetlennek tűnő kirtítás, ahogy Benedek Elek évtizedek múlva is ragaszkodott ifjúkori balladáinak folklór-mivoltához. Olyannyira, hogy *A magyar nép múltja és jelene* című művének folklórfejezetében *A fogoly katonából* idéz részleteket a nép teremő erejének példázására!²⁴⁷ Olyannyira, hogy 1921-es balladaantológiai

²⁴⁶ Utaltunk rá korábban, hogy a balladák jegyzeteiben Gyulainak lépten-nyomon azt kellett megállapítania, hogy az adott szöveg nem mentes az irodalmi befolyástól.

²⁴⁷ BENEDEK Elek 1898–1899 II: 279; Ua. BENEDEK Elek 2005: 266.

ájában csaknem hiánytalanul újraközli saját alkotásait népballadaként! De csak azokat, amelyekre egykor Gyulai Pál adta „áldását”!

Benedek Eleket a *Székelyföldi gyűjtés* megjelenése után is foglalkoztatta a népballada: a nyolcvanas évek fővárosi és vidéki sajtójában többször felbukkan a neve – majdnem mindig Sebesi Jób társaságában – „népballadák” „gyűjtője”-ként.²⁴⁸ E szétszórta közzétett balladák közös jellemzője, hogy többnyire invariáns szövegek mind témájuk, mind pedig megszövegezésük tekintetében, s valamennyiről csaknem teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a két jó barát költői műhelyéből kerültek ki. Egyetlen alkalommal jelentkeztek valódi népballadák – *Az élve eltemetett leányanya* (Szabó Orzsika) és *Az elcsábított anya* (Ajgó Márton) „változataival.”²⁴⁹ Ez alkalommal a népballadák újrafogalmazásával kísérleteztek: olyan balladaszövegeket hoztak létre, melyekben az adott népballadatípusnak nemcsak a szövegfordulatait írták át, de a koncepcióját is megváltoztatták.

A közös munkálkodásnak/balladagyártásnak a nyolcvanas évek közepére-második felére szakadt vége. Benedek Elek *Székely Tündérország* (1885) című kötetében már egyedül jegyezte a három közölt balladát: két hiteles népi szöveg – *Sági bíró lánya*²⁵⁰ és *Kis-Gergő Istvánné*²⁵¹ – mellett a *Fekete Nagy János, Adorjáni Balázs*²⁵² című saját balladáját. „A bocsánatosnak hitt falszifikációját – állapítja meg Hegedűs Imre János ez utóbbiról – nem tartotta titokban, így Endrődi Sándor *A magyar költészet kincsesháza* című antológiában korán, már 1895-ben helyrehozta a hibát, s Benedek Elek neve alatt közölte azt. A székely furfangos »antiplagizátor«” becsületére váljon: a *Székely Tündérország* későbbi kiadásaiból kihagyta a balladákat, csak a meséket közölte.”²⁵³

²⁴⁸ L. BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1882a, 1882b, 1884a, 1884b, 1885. – Ebben az időszakban Benedek Elek egyetlen balladát, a *Rofai Kalárát* közölte, két lapban is, saját neve alatt, népballadaként. (L. BENEDEK Elek 1883; 1884.) Feltehetően Benedek Elek kreációja volt, a balladahős családneve is erre enged következtetni: a Váradiról szóló ballada székelykeresztúri változatában – mely gyaníthatóan Benedek Elek szerzeménye – Rofajinénak hívják Váradí bújtatóját. Ez a név csak Sebesi Jób egy hamisítványában fordul elő még, más balladában sehol.

²⁴⁹ BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1887.

²⁵⁰ BENEDEK Elek 1885a

²⁵¹ BENEDEK Elek 1885c

²⁵² BENEDEK Elek 1885b

²⁵³ HEGEDŰS Imre János 2009: 190–191.

A *Székely Tündérország* határkő Benedek Elek népköltéssel kapcsolatos tevékenységében: ezzel a kötetével debütált mesemondóként/meserőként saját neve alatt,²⁵⁴s minden valószínűség szerint ennek a kötetének a sikere győzte meg arról, hogy igazi folklórműfaja nem a népballada, hanem a mese. A *Székely Tündérország* után csupán egy-két alkalommal jelentkezett balladával – akkor is Sebesi Jóbbal közösen.²⁵⁵ A kilencvenes évek már a népmese jegyében hoztak sikert és elismerést, de heves támadásokat, kíméletlen pengeváltásokat is Benedek Elek életében.

Benedek Elek visszavonulása után Sebesi Jób egyedül folytatta a balladagyűjtő/balladairó tevékenységet: 1888-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület periodikája hozta két terjedelmes balladaközleményét,²⁵⁶ melynek hitelességét a kortársi vélekedés és a szakmai utókor egyaránt megkérdőjelezte. Sebesi tudatos hamisítási szándékáról árulkodik az a tény, hogy a balladák mellé teóriát is gyártott (pontosabban: teóriájához balladát is gyártott): úgy közölte a harmincöt „népballadát”, mint annak bizonyítékait, hogy a hegyvidéki (székely) és az alföldi balladatípus között létezik egy átmeneti forma, az „erdélyi ballada”, mely oldottabb, nem annyira drámai, mint a székely (tulajdonképpen a régi stílusú) balladák többsége, de nem is annyira lírába hajló, mint az alföldi betyárballadák. Teóriája igazolására a régi székely balladákat alaposan átírta, felhívította, bőbeszédűen agyonmagyarázta, vagy pedig saját kreációkkal és új stílusú bal eset és büntényballadákkal próbálta demonstrálni a külön „erdélyi ballada” létét.

Sebesi elszámította magát, mikor egy tömbben hozta nyilvánosságra hamisítványkollekcióját. Korábban, a Benedek Elekkel való együttműködés idején, különböző lapokban, egymástól távoli időpontokban közölték balladáikat, s így, közleményeik szétszórtsága folytán senkinek nem tűnt fel a hamisítás ténye. Az egymás utáni két folyóiratszámában közzétett balladahamisítványok tömege viszont nyomban szemet szűrt Sebestyén Gyulának, aki azzal, hogy egy tekintélyes fővárosi folyóiratban mondta el véleményét Sebesi „népballadairól”,²⁵⁷ egyben azt is közvetítette az utókornak, hogy

²⁵⁴ Korábban már utaltunk rá, az *MNGY* harmadik kötete számára – Gyulai Pál megbízásából – Benedek Elek írta újra a Kriza János és Orbán Balázs gyűjtéséből származó meséket.

²⁵⁵ L. BENEDEK Elek – SEBESI Jób 1889; 1890.

²⁵⁶ SEBESI Jób 1888a, 1888b.

²⁵⁷ SEBESTYÉN Gyula 1889.

a Benedek–Sebesi párosból Sebesinek tulajdoníthatók a balladahamisítások. Ezen a nyomon elindulva varrta Sebesi nyakába Vargyas Lajos a *Székelyföldi gyűjtés* minden gyanús balladáját.

*

Dolgozatommal korántsem Sebesit akartam rehabilitálni vagy mentegetni, még távolabb állt tőlem annak a szándéka, hogy Benedek Elekre hárítsam át a hamisítás ódiumát. Sokkal inkább az munkált bennem, hogy másfél századdal Benedek Elek születése és nyolcvan évvel halála után végre meg kellene vizsgálnunk, hogy miképpen állt össze a Benedek–Sebesi-féle közös gyűjtemény, kinek-kinek mi volt a része, mi volt a szerepe abban, hogy balladagyűjteményükre időről időre gyanakvások, ki nem mondott gyanúsítások árnyéka vetült. Úgy gondolom, nemcsak ünnepléssel, de a ködoszlatás szándékával is lehet méltón emlékezni Benedek Elekre.²⁵⁸

²⁵⁸ A dolgozat első, rövid változata a 2009 decemberében Budapesten szervezett Benedek Elek-konferenciára készült, a bővített és Melléklettel kiegészített teljes tanulmány először a konferencia anyagát felölelő kötetben jelent meg. Vö. OLOSZ Katalin 2011.

Melléklet

Benedek Elek és Sebesi Jób balladagyűjtései és közlései

A mellékletben használt könyvészeti utalások jegyzéke

- Benedek E. 1879 = Benedek Elek: A székely népdalok. (Levél egy nőhöz) *Családi Kör*. XX. évf. 1. sz. (jan. 5.) 5–7.; 2. sz. (jan. 12.) 30–32.
- Benedek E. 1885 = Benedek Elek: *Székely Tündérország. Székely népmesék és mondák*. Meséli Benedek Elek, Gyulai László és Pataky László rajzaival. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest
- Benedek E. 1896 = Benedek Elek: *A magyar népköltés gyöngyei*. A legszébb népdalok gyűjteménye. Összeállította Benedek Elek. Athenaeum R. Társ. kiadása, Budapest
- Benedek E. [1921] = Benedek Elek: *Székely népballadák*. Összeállította Benedek Elek. Pantheon Irodalmi Intézet R. T. kiadása, h. n., é. n. [Budapest, 1921] [Az 1921-es első kiadás alig elérhető, ezért utalok a második kiadás illetve az 1958-as romániai kiadás adataira is. Az első és második kiadás lapszámozása megegyezik, ezért következik a két évszám után egyetlen oldalszámra való hivatkozás.]
- Benedek E. [1941] = Benedek Elek: *Székely népballadák*. Második kiadás. Jaschik Álmos képeivel. Pantheon kiadás. H. n., é. n. [Budapest, 1941.]
- Benedek E. [1958] = Benedek Elek: *Székely népballadák*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, é. n. [1958]
- Kézirat EA 3564 = Benedek Elek – Sebesi Jób: *Székely népköltési gyűjtemény*. Szerkesztették Benedek Elek és Sebesi Jób. Kézirat, é. n. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest. Jelzete EA 3564. – A kézirat oldalszámaira, illetve a balladák sorszámaira nem hivatkozom, mert a hiányos, felszabdalt és többször átszámozott balladafejezetben semmiféle számozás nem egyértelmű.
- MNGY. III. = Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés*. Athenaeum R. Társ. kiadása, Budapest (*Magyar Népköltési Gyűjtemény*, III. kötet. Szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál)

Vargyas L. 1976 = Ami a közlésből kimaradt. In: Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Zeneműkiadó, Budapest, II. 793–795.

***Benedek Elek és Sebesi Jób balladagyűjtése
a MNGY harmadik kötetében***
(29–70. szám, 43–114. lap)

Félkövér sorszámmal jelöltem a Benedek Elekhez köthető adatokat, dőlt betűvel pedig azokat a tételeket, melyeket Vargyas Lajos – jelzett művében – hamisítványnak minősített.

29. *A fogoly katona – Csíkszentsimon, Csíkszék (43–47)*

1880 decemberében Gyulai Pál bemutatta a Kisfaludy Társaságban.

Benedek E. 1896: 225–229.

Benedek E. [1921][1941]: 111–117 = Benedek E. [1958]: 72–76.

Műköltői konstrukció népballada- és népdalrészletek, fordulatok felhasználásával.

30. *Bíró Máté – Kobátfalva, Udvarhelyszék (47–52)*

1880 decemberében Gyulai Pál bemutatta a Kisfaludy Társaság ülésén.

Benedek E. 1896: 251–257.

Benedek E. [1921][1941]: 147–155. = Benedek E. [1958]: 95–100.

Rablókapitány elrabolja a királylányt. Bűnhődnie kell. Műköltői alkotás, népballada-utánezat.

A ballada témája korábban is foglalkoztatta Benedek Eleket. Egy 1879-ben írt cikkében ismertetett egy népballadát, melynek hőse, Erős János, a Rika erdejében tanyázó tolvajbanda feje elrabolja a király leányát, s emiatt a király felkoncolja. (Vö. Benedek E. 1879: 6–7.) Benedek Elek idéz egy-egy rövid részletet a balladából. Úgy tűnik, mintha ezek népi szövegek lennének. Lehetségesnek tartjuk, hogy egy esetleg töredékesen talált népballada alapötletére írta meg Benedek Elek a *Bíró Mátét*, de az is elképzelhető, hogy már az Erős János története is Benedek Elek invenciója.

31. *Ugron János – Rugonfalva, Udvarhelyszék (53–54)*

1880 decemberében Gyulai Pál felolvasta a Kisfaludy Társaság ülésén.

Benedek E. [1921][1941]: 27–30. = Benedek E. [1958]: 13–15.

A hibás leány kérője típusú népballada átfogalmazása.

Gyulai Pál észrevétele a 31. és 32. sz. balladáról: „...újabb keletiek s bizonyos irodalmi befolyás is észlelhető rajtok.” (MNGY III. 439/ 31-32. sz.)

32. Ugron János más változatban – Medesér, Udvarhelyszék (55-56)

A hibás leány kérője típusú népballada átírt, újrafogalmazott szövege.

33. Daniel Imre – Vargyas, Udvarhelyszék (56-57)

1880 decemberében Gyulai Pál bemutatta a Kisfaludy Társaságban.

Műköltői alkotás, népballada-utánzat.

34. Daniel Imréről egy más – Szentimre, Csíkszék (58)

Műköltői alkotás, népballada-utánzat.

Gyulai Pál: „...magának a cselekvénynek nincs semmi költői érdeke. Az csak pusztá történet, minden költői alakítás nélkül. Egy ember, aki dicsekszik, hogy nem fél ellenségeitől, s mikor azok jönnek, kiugrik az ablakon, s a vízbe fül, éppen nem tragikai érdekű.” (MNGY III. 439/34.)

35. Nagy-Bihal Albertné – Szombatfalva (59-61)

Kézirat EA 3564: A ballada első öt és utolsó öt sora található a kéziratban Szombatfalva helymegjelöléssel. Más kéz bejegyzése szerint a Fogaras megyei Szombatfalváról van szó. Újabb kéz bejegyzése: „Hentaller Lajos gyűjtése.”

A gazdag asszony anyja típusú népballada részben átírt változata. A bevezető rész alaposan felhívított, a ballada befejező része (az anya megismerteti magát és elátkozza szívtelen leányát) hiteles népi szöveg.

36. Királyúrfi – Martonos, Udvarhelyszék (61-62)

Vélhetően Benedek Elek gyűjtéséből került az MNGY-be ez a ballada. Feltételezésünket arra alapozzuk, hogy Benedek Elek 1879-ben írt cikkében igen bőven és igen nagy hévvel magyarázza a ballada értékeit. (Vö. Benedek E. 1879: 30-31.) A cikkben, különben, még két másik olyan balladát mutat be, melyek szintén az ő nevéhez köthetők.

A Két királygyermek típusú népballada feltehetően töredékes szövegét érzeltős, a népballada szemléletétől idegen záró résszel egészítette ki Benedek Elek. Gyulai Pál: „... megromlott, zavaros, s a vége valóságos csinálmánynak látszik. A virágos réten ölelkező lelkek éppen nem népies lelemény, az alvó atyát háborgató lelkek magában véve népies, de így kifejezve nem az. Az atyának ez esetben döntőbb szerepet kellene játszania, hogy egészen ő legyen az oka mindkét szerelmes halálának, de különben is, hogy a vigadó lelkek egy járást kínozni is induljanak s mindez minden költőiség nélkül elbeszélve: mindazt bizonyítják, hogy a befejezés újabbkori s ízetlen csinálmány. (MNGY III. 446/36. sz.)

37. Görög Ilona – Rugonfalva, Udvarhelyszék (63–67)

Benedek E. 1896: 229–233.

Benedek E. [1921][1941]: 139–145 = Benedek E. [1958]: 90–94.
– Az antológiában nem szerepel a „Dombos ajakáér’ / Gömbölyű faráér” sorpár.

A csodahalott típusú népballada eredeti népi szövegének „továbbköltése”, „kicsinosítása” (gondolatritmus öncélú túlhajszolása, olyan jelzők használata, unos-untalan ismételtetése, melyek hígítják, és modorossá teszik a szöveget).

38. Kádár Kata – Nagyalambfalva, Udvarhelyszék (67–70)

Benedek Elek egy 1879-ben írt cikkben részletesen ismertette a balladát, több részletet idézve belőle. (Vö. Benedek E. 1879: 31–32.)

Benedek E. [1921][1941]: 133–137 = Benedek E. [1958]: 86–89.

A Két kápolnavirág típusú népballada eredeti, s feltehetően enyhén töredékes szövegét szájbárogós magyarázó részekkel egészítette ki Benedek Elek.

39. Kádár Kata más változatban – Karatna, Háromszék (70–72)

1879 januárjában a *Két kápolnavirág* típusú balladának ez a változata még nem volt Benedek Elek kezében. A nagyalambfalvi változat méltatása során Benedek Elek így nyilatkozott *Kádár Kata* balladájáról: „Hogy a székely népnek mennyire kedvence, azt semmi se bizonyítja jobban, minthogy a róla költött ballada három fő változatban él az Udvarhely- és keresztúrfiszéki nép ajkán, s nyomában vagyok egy negyediknek is az ön szülőföldén, Háromszéken.” (Benedek E. 1879: 31)

Csaknem teljes egészében hiteles népi szöveg. (Egy-két sorról lehet csak gyanítani, hogy az B. E. invenciója, mint pl. „Szíve ne legyen kőbálvány”, „Kádár Katát, majoránát”)

40. Kőműves Kelemen – Kisbacon, Erdővidék (72–75)

Benedek E. 1896: 237–240.

A falba épített feleség típusú népballada hiteles népi szövegébe itt-ott beletoldott a ballada szemléletétől idegen részeket.

41. Nóta Dakó Sándorról – h. n. (76–77)

Műköltői alkotás a madéfalvi veszedelem témájára.

42. Három árva – Kisbacon, Erdővidék (78–79)

Kézirat EA 3564: Csak a ballada utolsó öt sora szerepel. A szöveg-rész némiképp eltér a nyomtatott változattól:

Tegyétek bé zöld ládába,
Vigyétek bé Ó-Brassóba,
Tegyétek ki várkapura:

Vegyen példát minden árva,
Kinek nincsen édes anyja.

Benedek Elek – Sebesi Jób: A három árva. *Fővárosi Lapok*, XVIII. évf. 183. sz. (1881. aug. 12.), 1073. oldal

Benedek E. 1896: 258–259.

Benedek E. [1921][1941]: 131–132. = Benedek E. [1958]: 84–85.

Hiteles népi szöveg.

43. *Három árva más változatban – h. n. (79)*

A népballada alapötletére átírt szöveg, gyenge kísérlet.

44. *Kis Ilona – Oláhfalva, Udvarhelyszék (80–82)*

1880 decemberében Gyulai Pál bemutatta a Kisfaludy Társaság ülésén.

Benedek E. [1921][1941]: 127–130. = Benedek E. [1958]: 81–83.

Műköltői alkotás, a végén az átok népi formula.

Gyulai Pál: „Tárgya nem emelkedik a költői cselekvényig. [...] Részint népi, részint irodalmi lírai reminiscenciák cifraságaival takargatja szegénységét.

Újabb keletű s nem tisztán népi eredetű. (MNGY III. 443-444/44. sz.)

45. *Kispál Imre – Medösér, Udvarhelyszék (82–83)*

Műköltői alkotás.

Gyulai Pál: „Újabb keletű s irodalmi befolyás érzik rajta.” (MNGY III. 444/45. sz.)

46. *Sári asszony – Udvarhelyszék (83–84)*

Kézirat EA 3564: A balladának csak az utolsó nyolc sorát tartalmazza a kézirat, valamint még három sort a ballada végén, melyeket az MNGY-ben nem találunk. A kéziratban szereplő három sor:

Ottan őket megvasazzák,
Béviszik a székházára,
Másnap pedig bitófára.

A kéziratban gyűjtési hely nem szerepel.

Gyenge műköltői kreáció.

Gyulai Pálnak a 46. és 47. sz. balladáról ugyanaz a véleménye, mint a *Kispál Imréről* (45. sz.): „Újabb keletű s irodalmi befolyás érzik rajta.”

47. *Sári asszony más változatban – Udvarhelyszék (85–87)*

Gyenge műköltői kreáció.

48. *A rab legény – Nagyalambfalva, Udvarhelyszék (87)*

Népi rabének.

49. A hegyi tolvaj – Erdővidék (88–89)

Sebesi Jób: A hegyi tolvaj. (B. E. és S. J. gyűjtéséből) *Erdélyi Figyelő* (Marosvásárhely), II. évf., 22. sz. (1880. jún. 6.) 171–172.

Benedek E. [1921][1941]: 123–125 = Benedek E. [1958]: 79–80.

A ballada első része a típus szép redakciója. A hegyi tolvaj önbíráskodása – a Barcsai-balladából kölcsönzött három halál közüli választás – lehet a gyűjtők ügyeskedése, de lehet népi kontamináció is. Az utóbbi lehetőséggel számolnunk kell, mert *A hegyi tolvaj* típusú balladának ismeretes egy újabb kori hiteles népi változata Bálványosváraljáról, amelynek a végén nagyon töredezetten, de ugyancsak a Barcsai-ballada befejezésére utaló strófák fordulnak elő. (L. *Romániai magyar népdalok*. Közzéteszi Jagamas János és Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974: 145–146/137. sz.)

50. Szolga Márta – Vargyas, Erdővidék (89–92)

Műköltői alkotás.

Gyulai Pál: „Tárgya népies, s egy pár részlete is, de az egész irodalmi befolyást gyanítat.” (*MNGY* III. 444/50. sz.)

51. Déne Józsi – Angyalos, Háromszék (92–93)

A vízbe fúlt legény balladájának változata. Új stílusú baleset-ballada, hiteles népi szöveg.

52. Selyöm Sári – h. n. (93–94)

Öngyilkos leány balladája. Nem népi szöveg, lehet, hogy helyi verselő kreációja.

Gyulai Pál: „Újabb keletű s úgy látszik, nem is székely eredetű.” *MNGY* III. 444/52. sz. - A balladahős neve a jegyzetben tévesen Sólom Sári.)

53. Váradi József – Székelykeresztúr, Udvarhelyszék (94–95)

Benedek Elek – Sebesi Jób: Váradi Jóska. *Vasárnapi Újság*, XXVIII. (1881) 15. sz. 226.

Benedek E. [1921][1941]: 119–121. = Benedek E. [1958]: 77–78.

Feltehetően Benedek Elek verse. Ezt már csak azért is feltételezhetjük, mert Benedek Elek fiatal korában Váradi Józsefről írt egy – saját megítélése szerint – „szörnyű rossz népszínművet”. (Vö. Benedek Elek: A züllött. *Magyar Hírlap*, XI. évf. (1901. március 31.) 89.)

54. Váradi József más változatban – Karatna, Háromszék (96)

Kézirat EA 3564: A ballada utolsó tíz sora van meg a kéziratban, a gyűjtés helyét nem tünteti fel.

Egy későbbi tárcacikkében Benedek Elek felidézi a Váradi-ballada három strófáját Az idézett részek az 54. és 55. számú balladában vegyesen fordulnak

elő, s nem föltétlenül szó szerint. Benedek Elek úgy emlékezik, hogy Váradi Jóskáról „több szomorú nótát költött a nép. Ezekből a nótákból máig megmaradt emlékemben egy pár strófa. Tudom a dallamát is, dúdolom is néha magamban, mikor a hangomat senki sem hallja:

Váradinak szép körhaja	Hát ez a fa miféle fa,
Fel van a vállára csapva.	Hogy egy betű sincsen rajta?
Azért van az oda csapva,	Ez a fa biz' afféle fa:
Hogy a kötél ne surolja.	Váradit akasztják rajta.

Hogy futó betyárnak ne gondolják az én néhai népszínművem hőségét, még eldanolok egy strófát:

Ifjak, lányok, ügyeljetek,
A németnek ne higgyetek.
Mert a német csúffá teszen,
Akasztófa alá viszen.”

(Vö. Benedek Elek: A züllött. *Magyar Hírlap*, XI. évf. 1901. március 31. 89.)
Vargyas Lajos tévesen ítélte hamisítványnak.

55. Váradi József más változatban – h. n. (97–98)

Kézirat EA 3564: A kéziratos és a nyomtatott szöveg azonos; helymegjelölés a kéziratban sincs.

Vargyas Lajos tévesen ítélte hamisítványnak.

56. Pál Boriska – Háromszék (98–99)

Kézirat EA 3564: Ugyanaz a szöveg, mint az *MNGY*-ben.

Új stílusú büntényballada.

57. Virág János – Udvarhelyszék (99–100)

Kézirat EA 3564: A kéziratos és a nyomtatott szöveg azonos. A kéziratban feltüntetett gyűjtési hely – „Bethlenfalva” – utólag áthúzva.

Új stílusú büntényballada (balladás dal).

58. Ugyanaz más változatban [Vidám János] – Csíkszék (100)

Kézirat EA 3564: A kéziratos és a nyomtatott szöveg azonos. A kéziratban a helymegjelölés „Ajnár” [?] – áthúzva.

Új stílusú büntényballada (balladás dal)

59. Sólyom Eszti – Csíkszék (101–102)

Kézirat EA 3564: A kéziratos és a nyomtatott szöveg megegyezik.

Gyulai Pál: „Újabb keletű s irodalmi befolyás nyomait hordja magán.”
(*MNGY* III. 445/59. sz.)

60. Szócs Máris – h. n. (102–103)

Kézirat EA 3564: A kéziratos szöveg megegyezik az *MNGY*-ben közölttel. A kéziratban utólag áthúzott helymegjelölés: „Fel-Torja”. Benedek E. [1921][1941]: 73–74. = Benedek E. [1958]: 45–46. (Mindhárom kiadásban *Szócs Mári* címmel.) (Nem ugyanaz a szöveg, mint az *MNGY*-ben, de hasonlít hozzá. Ebben is emlegetik „a torjai rét”-et.

Új stílusú büntényballada.

61. Teleki Évi – Volál (103–104)

Kézirat EA 3564: Ugyanaz a szöveg, mint az *MNGY*-ben. Benedek Elek – Sebesi Jób: Teleki Évi. Székely ballada. *Magyarország és a Nagyvilág*, XVII. (1880) 41. sz. (okt. 10.) 557. (képpel) Műköltői alkotás, helyi verselő műve is lehet. A kéziratos hagyatékban még egy változata szerepel.

Gyulai Pál: „Ez is újabban keletkezett és irodalmi befolyás alatt.” (*MNGY* III. 445/61. sz.)

62. Kapitányné leszek! – Nagybacon, Erdővidék (104–105)

Kézirat EA 3564: A ballada szétvágva, két különböző helyen található a kéziratban: először az utolsó 25 sora, majd az első része.

Új stílusú „legényválogató” balladás dal.

63. Árva Mózi – h. n. (106–107)

Kézirat EA 3564: Ugyanaz a szöveg, mint az *MNGY*-ben, Magyarhermány helymegjelöléssel, melyet utólag áthúzott valaki.

Új stílusú helyi büntényballada.

64. Molnár Gyuri – Nagybacon, Erdővidék (107)

Kézirat EA 3564: A kéziratos és a nyomtatott szöveg megegyezik. A kéziratban helymegjelölés nincs.

Új stílusú büntényballada.

65. Péntes Máté – Vízakna (108)

Kézirat EA 3564: A kéziratban és az *MNGY*-ben szereplő szöveg azonos.

Sebesi Jób gyűjtése. Vö. Sebesi Jób: Pár szó Ferencz Józsiáról. *Erdélyi Figyelő* (Marosvásárhely), II. évf. (1880), 16. sz. (ápr. 25.) 126–127. (a ballada szövege a 127. lapon). – Sebesi Jób úgy véli, hogy ez a ballada nem székely, hanem „beszärmazott magyar darab”, amit az is bizonyít,

***Benedek Elek és Sebesi Jób kéziratban maradt
(közöletlen) balladagyűjtése***
(Kézirat, EA 3564)

(A feltüntetett oldalszámokkal a piros ceruzával írt számozásra hivatkozom.)

Daczó Boris. – H. n. (19. oldal, 13. sz.)

Nem népballada, feltehetően Benedek Elek alkotása.

Sári néne – Rugonfalva (7. oldal, 19. sz.)

Nem népballada

Teleki Évi – Volál (14. oldal 5. sz. és 6. oldal)

Nem népballada, a gyűjtési hely okán Benedek Elekhez köthető.

Bogár Imre – Nagygálambfalva, Udvarhely m. (16. oldal, 2. sz.)

Betyárballada, népi szöveg.

Nóta Rózsa Sándorról – Ajnád (3. oldal, 4. sz.)

Betyárballada, népi szöveg.

Rózsa Sándor – Rugonfalva (3. oldal, 5. sz.)

Betyárballada, népi szöveg, de közbeavatkozás nyomai észlelhetők rajta.

Hallották-e jónak hírét? – Karatna (93. oldal, 16. sz.)

Új stílusú helyi ballada.

Dobos Gábor – H. n. (86. oldal, 8. sz.)

Betyárballada, népi szöveg.

Szomorú nóta egy öngyilkos legényről [töredék] (88. oldal, 19. sz.)

Új stílusú helyi ballada lehetett, népi szövegnek tűnik.

***Benedek Elek és Sebesi Jób balladaközlései
a MNGY III. megjelenése után***²⁵⁹

Benedek Elek

1883 A kivándorlás költészete. Rofai Kalára. Székely népballada.

Budapesti Hírlap, III. évf. 1. sz. (jan.1.), melléklet, 1.

Magyar Szalon, I. évf. (1884), I. kötet, 5. sz. 446–447.

²⁵⁹ Könyvészeti összeállításunknak ez a fejezete korántsem teljes, mert – a romániai magyar népballadakatalógus számára gyűjtve az anyagot – eleinte nem jegyeztem ki a nyilvánvalóan műköltői alkotásokat.

Perjámosi Sándor – A. Szála Erzsébet – Gazda István: *Az ismeretlen Benedek Elek*. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból. Az írásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel kiegészítette Perjámosi Sándor. Szerkesztette és az előszót írta A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte Gazda István. Nyugatmagyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Sopron – Piliscsaba, 2006. 134–136.

Műköltői alkotás.

- 1884 Fekete Nagy János, Adorjáni Balázs. In: Berényi Pál: Székely Tündérország. *Harmónia* (Budapest), III. évf. 51.sz. (dec. 21.) 2. [mutatvány a *Székely Tündérország*ból]

Benedek E. 1885: 117–118.

Benedek Elek verse.

- 1885a Sági bíró lánya

Benedek E. 1885: 57–59.

Benedek E. 1896: 245–247.

Hiteles népi szöveg.

- 1885b Kis-Gergő Istvánné.

Benedek E. 1885: 157–161.

Hiteles népi szöveg.

- 1887 Sáríg kicsi kígyó. Székelyföld. In: A[nton] H[errmann]: Beiträge zur Vergleichung der Volkspoezie. II. Liebesprobe. *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*, I. évf. 1. füzet, 37.

Töredék. Hiteles népi szöveg.

Benedek Elek – Sebesi Jób

- 1882a Geliczei Péter. Erdélyi népballada.

Nemzet, I. évf. 114. sz. (dec. 23, reggeli kiadás) (történelmi magyarázattal)

Ország – Világ, VI. évf. (1885) 25. sz. 411. (történelmi magyarázat nélkül)

Műköltői alkotás.

- 1882b Keserű Kis Péter. Erdélyi népballada.

Ország – Világ, III. évf. 15. sz. 338.

Műköltői alkotás.

- 1884a Dézsfalvi Klára. Ó-székely ballada. *Élet és Irodalom* (Kolozsvár), I. 4. sz. (jan. 20.), 34–35.

Műköltői alkotás.

- 1884b Torockói lányok. *Élet és Irodalom* (Kolozsvár). I. évf. 47. sz. (nov. 16.) 385.
Műköltői alkotás.
- 1885 Geliczei Péter. Erdélyi népballada. Vö. Benedek Elek – Sebesi Jób 1882a
- 1887 Székely népballadák. Szabó Orzsika. Ajgó Márton. *Ország – Világ*, VIII. 35. sz. 558.
Az élve eltemetett leányanya és Az elcsábított anya balladatípusok átköltése. Nemcsak a balladák jellegzetes szövegfordulatait változtatták meg, hanem a koncepcióját is.
- 1889 Erdélyi kapitány. Székely népballada. *Magyar Nép*, II. évf. 16. sz. 2–3.
- 1890 Fogarasi Márta. Népballada. *Székely-Egyleti Képes Naptár az 1890-ik évre*. Szerk. Szádeczky Lajos. IX. Franklin Társ. Budapest, 56–58.

Sebesi Jób

- 1881a Barna Lidi. Ó-székely ballada. *Magyarország és a Nagyvilág*, XVIII. évf. 3. sz. (jan. 16.), 47.
- 1881b Szabó Anna. Sági bíró lánya. In: Sebesi Jób: Gömör megye népköltészetéről. *Magyarország és a Nagyvilág*. XVIII. évf. 46. sz. (nov. 13.), 730–731.
A szolgálta után haló leány és A halálra táncoltatott leány típusú balladák hitelen népi változatai.
- 1884 Török Balázs nótája. Székely népköltemény Csíkszentdomokosból. *Élet és Irodalom* (Kolozsvár) I. évf. 16. sz. (ápr. 13.) 142.
- 1887–1889 Beliczei Klára. Kályán (Kolozs m.) *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*. I. évf. 3. füzet, 293
- 1888a Erdélyi népballadák. *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai*, V. kötet, 132–150.
1. Nagy Bodrogi Tamás (Kecset, Udvarhely m.) 133.
 2. Bodrogi Tamásról egy más (Siménfalva, Udvarhely m.) 134.
 3. Bokor Erzsé (Csíkszentdomokos) 134.
 4. Pista (Kendilóna, Kolozs m.) 134.
 5. Király Kis Miklósról (Küküllővár) 135–136.
 6. Sebők Jani (Csucs) 136–137.

7. Bekő Ambrus (Csucs) 137.
8. Jancsi (Apahida) 137.
9. Kőműves Kelemen (Csíkszentsimon) 137–139.
– Kommentár a balladáról: 139–142.
10. [Kőműves Kelemen] (töredék) 142.
11. Kicsi kertész legény (Torda) 142–143.
– Kommentár a balladához: 143–144.
12. [Húzzák a harangot] (Apahida) 144.
13. [Lám megmondtam, rózsám] (Kolozsvár) 144.
14. Tóth Anikó (Földvár) 144.
15. [Veres az én ingem] (Kolozsvár) 145.
16. Szabó Julia (Kolozsvár) 145.
17. Sári bíró lánya (Medesér) 145–146.
18. [Ihol kerekedék] (Sófalva) 146.
19. Martonosi Péter (Kadács) 146–147.
– Magyarázat a balladához: 147–148.
20. [Bogár István szép legény volt] H. n. 148.
21. Rofai Klára (Csíkszereda) 149.

Sebesi megjegyzése a balladához: „Hasonló balladát közöltem pár év előtt a Szinnyey (sic!) által szerkesztett *Ország-Világban*, két évvel előbb az *Ellenzékben*, pár hónapja a *Kolozsvárban*, s még van a fiókomban kettő. Mindannyit egy utamban, három helységben dúdolták el nekem a vén-asszonyok. Úgy látszik, rájött már a nép is, mi az a kivándorlás.”)

1888b Adalékok népköltésünkhöz. *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai*, V. kötet, 498–516.

1. Benedek Ilona (Székelykeresztúr) 498–500.
2. Szép leány Máriskó (Székelykeresztúr) 500–501.
3. Áspis kígyó (Székelykeresztúr) 501–502.
4. Égető Birtalan (Székelykeresztúr) 502.
5. [Timafalván van egy malom] (Székelykeresztúr) 502.
6. Csonka Királybíró (Székelykeresztúr) 503–504.
7. Török Trézsi fia (Székelykeresztúr) 504–506.
8. Híres város Kolozs város (Székelykeresztúr) 507.
9. Bátalaki László (Székelykeresztúr) 507–509.
10. Jaj be szennyes a Mágocsi gatyája (Székelykeresztúr) 509–510.
11. Bánkodi Katica (Székelykeresztúr) 510–511.

12. Budai Évi (Székelykeresztúr) 511–512.
 13. Fehér Anna (Székelykeresztúr) 513–515.
 14. Selyem Rózsi (Székelykeresztúr) 515–516.
- 1888c Szilágyi és Hajmási. In: Herrmann Antal: A Szilágyi és Hajmási című népballada és rokonságai. *Budapesti Szemle* LV. kötet CXL. sz., 285–286.

S. J. [Sebesi Jób]

- 1881 [Szállj be, fecske, szállj be] [rabének-töredék] in S. J.: Kóborlás a székely fürdőkön. *Magyarország és a Nagyvilág*, XVIII. évf. 34. sz. (aug.21.) 546.
(Sebesi tévesen a Szilágyi és Hajmási-ballada kezdő sorainak vélte a töredéket.)

Közlő nélkül (feltehetően B. E. és S. J.)

- 1884 Bodrogi Katica. Népballada. Korond, Udvarhely m. *Élet és Irodalom* (Kolozsvár) I. 50. sz. (dec. 7.) 409.

Marosvásárhely, 2009. december – 2010. november